

1990'LARDA YUGOSLAVYA VE BOSNA HERSEK

İlker ALP*

ÖZET: Yugoslavya'da 1980'lerden sonra iyice su yüzüne çıkan etnik anlaşmazlıklar, 1990'lardan itibaren devleti, iç savaşa ve parçalanmaya götüren olaylara dönüşmüştür. Öyle ki, 1991'de Slovenya ile Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilân etmeleri karşısında Sırbistan bu cumhuriyetlere saldırmıştır. 1992'de Bosna-Hersek'in de bağımsızlığını ilân etmesi üzerine, bu defa Federal Ordu'yla Bosna Sırpaları, sonradan ise Hırvatlar, Müslümanlara saldırmışlardır. Sonuçta, 1991'de *Slovenya*, *Hırvatistan* ve *Makedonya* cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır. *Bosna-Hersek*'te ise 1995'te yeni bir yapı meydana getirilmiştir. 1999'da NATO'nun müdahalesiyle *Kosova* da fiilen Sırbistan'ın bünyesinden ayrılmıştır. Bütün bu hadiselerin sonucunda *Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti*'nin vârisi olarak yeni *Federal Yugoslavya* veya sonradan *Sırbistan* ve *Karadağ* adıyla anılan devlet, tarih sahnesindeki yerini almıştır. Ancak Sırplarla Karadağlıların meydana getirdiği bu devlet, *Yugoslavya Krallığı*'nin veya Tito'nun kurduğu Yugoslavya'nın yerini alamamış, aksine Karadağ da 2006 yılında bu birlikten ayrılmıştır.

Yugoslavya'nın parçalanma ve dağılmasında; ülkede çok sayıda millet ve azınlığın yaşaması, milliyetçiliğin alevlenip giderek şovenizm ve irredantizme dönüşmesi, azınlık meseleleri, toplumların farklı sosyo-kültürel yapıları, cumhuriyetler arasındaki gelişme farklılıkları, millî gelirin eşit paylaşılmaması, Batılı devletlerin provokasyonları, müdahaleleri ve ülkenin bazı kısımlarını, nüfuzları altına alma çabaları vs. sebepler etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bosna, Boşnak, Yugoslavya, Bogomil, Dayton Antlaşması.

YUGOSLAVIA AND BOSNIA-HERZEGOVINA IN 1990'S

ABSTRACT: The ethnic disagreements that were revealed after 1980's in Yugoslavia turned into events that led the country into civil war and disintegration so that Serbia attacked Slovenia and Croatia upon their proclamation of independence. After Bosnia and Herzegovina's proclamation of independence Federal Army and Bosnian Serbs and later Croatians attacked Muslims. The civil war which broke out upon Federal Army's interference to suppress independence movements in Kosovo rendered the breakup of the union which lasted for 70 years inevitable. Slovenia, Croatia, and Macedonia gained their independence in 1991. In Bosnia and Herzegovina a new structure was formed in 1995. In 1999 Kosovo was separated from Serbia in practice. As a result of these events Federal Yugoslavia, later known as Serbia and Montenegro, emerged as the successor of Socialist Federal Republic of Yugoslavia. But this state which was formed by Serbs and Montenegrans could not replace Yugoslavian Kingdom or Tito's Yugoslavia on the contrary Montenegro left the union in 2006.

Many nations and minorities living in Yugoslavia, nationalism's rise and turning into chauvinism and irredentism, minority problems, different socio-cultural structures of different societies, developmental differences among the republics forming Yugoslavia, uneven distribution of national income, provocations and interferences of western countries and their attempts to take some parts of the country under their influence had their roles in Yugoslavia's disintegration and breakup.

Keywords: Bosna, Bosnian, Yugoslavia, Bogomil, Dayton Treaty.

*Prof. Dr., T.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

1. Yugoslavya Hakkında Genel Bilgiler

1991'de 25 milyon (23.7 milyon) civarında nüfusu olan *Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti*'nin idarî taksimatı altı federe cumhuriyet (*Sırbistan, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Makedonya, Karadağ*) ve iki otonom bölgeden (*Kosova ve Voyvodina*) oluşmaktaydı. (Bkz. Ek: 2). Bu devletin bünyesinde birçok millet ve azınlık yaşamaktaydı. Bunlar arasında Sırlar, Hırvatlar, Boşnaklar, Slovenler, Arnavutlar, Makedonlar, Türkler, Macarlar ve Çingenerler sayıca fazla olanlardı.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra, sınırlarda yapılan değişiklikler çerçevesinde, 1918 yılında "*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*" kurulmuştur. Bu devlet 1929 yılında "*Yugoslavya Krallığı*" adını alarak tarih sahnesine çıkmıştır. İsmi "*Yug*"- güney, "*Slavya*"- Slav ülkesi ve "*o*" tamlama ekinden oluşarak "*Güney Slav Ülkesi*" anlamına gelmektedir.

Yugoslavya 1941 yılında Almanya ve müttefikleri tarafından işgâl edilmiştir. Almanya'nın yenilmesi neticesinde, söz konusu devlet 1945'te Yosip Broz Tito'nun önderliğinde, "*Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti*" adıyla ikinci kez kurulmuştur. Daha sonra ise "*Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti*" adını almıştır¹.

1980'de Tito'nun ölümünden sonra, Yugoslavya'yı oluşturan çeşitli unsurlar arasında eşitlik ve uyumun sağlanması amacıyla ülke, "*Dönüşümlü Devlet Başkanlığı*" ile idare edilmeye başlanmıştır. Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler ve otonom bölgelerin temsilcileri birer yıl süreyle Federal Cumhurbaşkanlığı görevini yürüteceklerdi. Plânlama ve teoride "*Dönüşümlü Devlet Başkanlığı*" idaresi kusursuz görülmekteydi. Ama 15 Mayıs 1991 tarihinde Sırp komünistlerinin aşırı ırkçı davranışlarından dolayı, başkanlık sırası Hırvatistan temsilcisine gelince kilitlenmiştir. Bu da Yugoslavya'da zaten var olan şovenist ve irredantist düşüncelerin açığa çıkmasına, mevcut olan siyasî ve iktisadî bunalımın süratle tırmanmasına ve 25 Haziran 1991 tarihinde Slovenya ile Hırvatistan cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilân etmelerine yol açmıştır². Ancak Yugoslavya nüfusunun %36'sını oluşturan Sırlarla %20'sini meydana getiren Hırvatlar arasındaki milliyetçi çekişmeler yeni değildir. II. Dünya Savaşı sırasında vuku bulan kanlı çatışmalardan sonra da Hırvatistan'daki ayrılıkçı milliyetçi hareketler, bilhassa 1970'lerden itibaren, yoğunluk kazanmış ve zaman zaman ayaklanmalar tarzında cereyan etmiş, 1991'de ise kanlı bir savaşa dönüşmüştür.

¹ İlker Alp, "Balkanlar ve Yugoslavya Olayları", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 332, Yıl 111, Ankara Nisan 1992, s. 16-17.

² İsmet Giritli, "Yugoslavya Bütünlüğünü Koruyabilecek mi?", *Zaman Gazetesi*, 20.7.1991.

Slovenya ile Hırvatistan'ın ardından Sancak, Kosova ve Voyvodina bölgelerinde de bağımsızlık yönündeki faaliyetler hızlanmıştır³. Nitekim NATO'nun müdahalesi sonucunda, 1999'da Kosova fiilen Sırbistan'dan ayrılmış ve 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilân etmiştir. Balkanlar'daki gelişmeleri değerlendirebilmek ve Yugoslavya'daki olaylarla mücadeleleri anlayabilmek için, öncelikle buradaki cumhuriyetler ile otonom bölgelerin demografik yapılarına, toplumların dil, din ve sosyo-kültürel özelliklerine kısa da olsa değinmek gerekmektedir.

a. Makedonya

Eski Yugoslavya'nın güneyinde bulunan ve 25.410 km²lik (bazı kaynaklarda ise 25.713 km²) yüzölçümü olan Makedonya Cumhuriyeti (veya Vardar Makedonyası), ülkenin diğer kısımları gibi, çok karışık bir etnik yapıya sahiptir⁴. Bu bölgede, nüfusun ekseriyetini Makedonların teşkil etmesiyle birlikte Arnavutlar, Türkler, Ulahlar, Sırlar, Çingenerler vs. etnik gruplar yaşamaktadır. 1991 yılında yapılan son nüfus sayımının neticeleri resmen açıklanmadığından Makedonya'da 2.200.000–2.300.000 kişinin yaşadığı sanılmaktadır. Nüfusun milliyetlere göre tahminî dağılımı ise şöyledir: Cumhuriyette 200 bin⁵ veya 300 bin civarında Türk, 600–800 bin arasında Arnavut, 150 bine yakını Rom (Çingene), 100 bine yakını Ulah olduğu, geri kalan 1 milyon–1.2 milyon arasındaki nüfusun çoğunluğunu Makedonların teşkil ettiği ileri sürülmektedir.

Oran olarak Makedonlar %45,6 (veya %54,3), Arnavutlar %26 (veya %34), Türkler %8,69 (veya %13,04) ve diğerleri %10,8'dir. Batı kaynaklarına göre ise nüfusun %67'sini Makedon, %33'ünü ise Arnavut, Türk, Rom, Ulah, Sırp vd. teşkil etmektedir⁶.

³ İrfan Neziroğlu, "Yugoslavya'da Dağılıma Süreci", *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, (Yugoslavya Federasyonunun Sonu: Etnik Bölünme, Özel Sayı), S: 6, Ankara Şubat 1993, s. 5-6.

⁴ *Bosna-Hersek*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 1992, s. 148. (Bu eser bundan sonra *Bosna-Hersek* olarak gösterilecektir.)

⁵ "Makedonya Devlet Başkanı, kendilerini Tanıyan İlk Ülkenin Türkiye Olması Gerektiğini Söyledi", *Yunanistan'ın Sesi Radyosu*, 23 Aralık 1991, saat: 13:44. (Makedonya Cumhurbaşkanı Kiro Gligarov, 1991 yılında yaptığı bir açıklamada 200 bin Türk'ün mevcudiyetini resmen kabul etmiştir.) 1991'de yapılan nüfus sayımında, sürdürülen bütün propagandalara ve alınan sosyo-kültürel, siyasî ve iktisadî tedbirlere rağmen Torbeşlerin çoğu ve önceden Arnavut olarak belirlenen bazı Türkler, milliyetlerini yeniden Türk yazdırmışlardır. Dolayısıyla söz konusu rakamın 300 bin civarına çıktığı tahmin edilmektedir.

⁶ Serap Tamzaralı, "Makedonya Cumhuriyeti", *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, S: 6, Ankara Şubat 1993, s. 49.

Dinlere göre bakıldığında 1990'larda Makedonya'da %55 Hristiyan ve %45 oranında Müslüman yaşamaktaydı. Ancak Türklerle Arnavutların, Hristiyan unsurlarına göre daha fazla nüfus artışlarına sahip olmalarından dolayı, yukarıdaki oranlar her geçen gün Müslümanların lehine değişmektedir.

Makedonlar, eski İskender Makedonyalıları ve Slavların karışımı ile meydana gelen bir toplumdur. Ortodoksluğa mensup Hristiyan bir kitledir. Kültürleri Slav, Bizans ve Türk kültürlerinden oluşmaktadır. Makedonca ise eski Slavcaya dayanmakta ve bugünkü Bulgarca ile aynı dil grubuna dahil bulunmaktadır. Bu dil, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Makedonya'ya komşu bölgelerinde de konuşulmaktadır.

Son yıllardaki Yugoslavya bunalımında Makedonya Cumhuriyeti, tarafsız ve iç savaşın dışında kalmaya çaba harcamıştır. Ancak Makedonya üzerinde Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan politik ve ekonomik baskılarda bulunarak, burasını kendi bünyelerine katma emellerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Makedonya bu durum karşısında, "*Egemen ve Bağımsız Makedonya*" sloganını kullanarak 8 Eylül 1991 tarihinde referanduma gitmiştir. Bazı etnik grupların referandumu boykot etmesine ve ret oyu vermesine rağmen, Makedonya Cumhuriyeti, referandum sonuçlarını resmen açıklayarak "*Yugoslavya'dan ayrılmama kaydıyla*" bağımsızlığını ilân etmiştir. Bu da Sırbistan'la Yunanistan'ın Makedonya üzerindeki baskılarını artırmalarında etkili olmuştur⁷. Buna karşılık Türkiye, Makedonya'ya sahip çıkmış, siyasî ve iktisadî yönden büyük destek vererek bağımsızlığını korumasında etkili rol oynamıştır.

b. Slovenya

İtalya, Avusturya, Macaristan ve Hırvatistan ile çevrili olan Slovenya, 32,593 km² yüzölçümüyle eski Yugoslavya'nın %8'ini ve 2 milyon nüfusu ile %9'unu meydana getirmekteydi⁸. Slovenya nüfusunun %90'ını Sloven, %3'ünü Hırvat, %2,2'sini Sırp ve %4,8'ini Macar, İtalyan ve diğerleri oluşturmaktaydı⁹.

Slovenler bir Slav boyudur. Bununla birlikte yüzyıllarca bu bölgenin, Batı Roma'nın idaresinde kalmasından ve Avusturya-Macaristan'ın bünyesinde yer almasından dolayı, İtalyanların, Cermenlerin (Avusturya ve Almanya'nın) ve Macarların büyük ölçüde kültür etkisi görülmektedir.

⁷ *Nova Makedonya Gazetesi*, Üsküp 10 Eylül 1991, s. 2; Aynı gazete, 11 Eylül 1991, s. 1.

⁸ Necati Özfatura, "Yugoslavya Ordusunun Slovenya'ya Müdahalesi", *Türkiye Gazetesi*, 3.7.1991.

⁹ İrfan Neziroğlu, *a.g.m.*, s. 57.

Dilleri Sırpçadan ve Balkanlar'daki Slav dillerinden büyük ölçüde ayrılmaktadır. Diğer Balkan Slavlarından farklı olarak (Hırvatlarla birlikte) Vatikan'ın etkisinde kalarak Hristiyanlığın Katolik mezhebini benimsemişlerdir. Slovenler iktisadî yapıları, toplum özellikleri ve yaşayış tarzlarına göre, Orta Avrupa toplumlarıyla diğer bütün Slavlardan çok daha fazla bütünleşmiş bir yapıya sahiptirler. Bu cumhuriyet, Almanlarla diğer Batılıların büyük destekleriyle, 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. (Bkz. Ek: 3).

c. Hırvatistan

Hırvatistan, Yugoslavya bünyesinde 56.538 km² ile ikinci büyük federal devlettir. Bosna-Hersek, Slovenya, Karadağ, Voyvodina ve Macaristan'la komşu olup Adriyatik Denizi'nin hemen bütün doğu kıyı şeridinde hâkimdir. 4,9 milyon nüfusuyla Eski Yugoslavya'nın %20'sini teşkil etmekteydi. Hırvatistan'daki nüfus oranı ise %74'ü Hırvat, %11,5'i Sırp ve %14,5'i Müslüman, İtalyan, Macar ve diğer etnik gruplardan oluşmaktaydı¹⁰.

Hırvatlar da bir Slav kolu olup Slovenler gibi Batı Roma'nın idaresine dâhil edilmişlerdir. Hırvatların yaşadığı bölgeler, 1918 yılında "*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*"nın kurulmasına kadar, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmıştır¹¹. Bu yüzden ülkenin bugünkü güney sınırları, adeta Osmanlı Devleti ile Avusturya-Macaristan arasındaki sınırı andırmaktadır. Bundan dolayı Hırvatlar, İtalyan, Alman ve Macar kültürlerinin etkisinde kalmışlardır. Dilleri Sırpçaya çok yakındır. Sırpçadan ayrıldıkları en büyük özellik ise Katolik olmaları ve Orta Avrupa kültürüne yakın bulunmalarıdır. Bu cumhuriyet de Slovenya ile birlikte 1991 yılında bağımsızlığını ilân etmiştir. (Bkz. Ek: 3).

d. Sırbistan ve Karadağ

Sırbistan, Eski Yugoslavya'nın en büyük ve en güçlü cumhuriyetiydi. Devletin bütün kurum ve kuruluşları tamamen Sırpçaların kontrolü altındaydı. Sırbistan'ın bünyesinde Kosova ve Voyvodina olmak üzere iki otonom bölge de vardı. Bu cumhuriyetin yüzölçümü 87.334 km² olup 1991'deki nüfus sayımına göre nüfusu 9.300.000 idi. Ülkede %65 Sırp, %20 Arnavut,

¹⁰ Necati Özfatura, *a.g.m.*, Bazı Kaynaklarda % 75 Hırvat, % 12 Sırp, % 13 diğerleri olarak gösterilmektedir. (Ercan Durdular, "Hırvatistan Cumhuriyeti", *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, S: 6, Ankara Şubat 1993, s. 55.)

¹¹ Ercan Durdular, *a.g.m.*, s. 56.

Boşnak, Türk, %2 Hırvat ve %13 Macar, Romen, Slovak, Karadağlı, Makedon vd. yaşamaktaydı¹².

Sırlar, kavimler göçünün etkisiyle Karpatlar'ın kuzeyinden gelerek V.-VI. yüzyıllarda diğer Slav unsurlarıyla birlikte Balkan Yarımadası'na yerleşmişlerdir. 1389 Kosova Savaşı'ndan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar Türk hâkimiyetinde yaşamışlardır. 1878'de imzalanan Yeşilköy ve Berlin Kongresi anlaşmalarıyla bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1918'de "*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*" (sonradan *Yugoslavya Krallığı*)'nin kurulmasını sağlamışlar, 1944'te ise *Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti (Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti)*'ni meydana getiren temel unsurlar arasında yer almışlardır¹³.

Karadağ, 13.650 km² olup 1991 yılında da nüfusunun 648.483 olduğu açıklanmıştır. Oran olarak ise %68 Karadağlı, %13 Boşnak (Müslüman), %6 Arnavut, %3 Sırp ve Hırvat'tı. Bu durumuyla Karadağ, Eski Yugoslavya'nın en küçük cumhuriyetini teşkil etmiştir¹⁴.

Karadağ, 1878'deki Berlin Kongresi'yle Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanmıştır. 1918'de "*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya)*"nın bünyesinde yer almıştır. 1946'da yürürlüğe giren federal anayasayla, *Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti*'ni oluşturan altı cumhuriyetten biri hâline gelmiştir.

Sırlarla Karadağlılar Slav kökenli olup Ortodoks mezhebine mensupturlar. Tarihî ve kültürel gelişimleri büyük ölçüde Bizans ve Ortodoks kilisesinin etkisi altında olmuştur. Osmanlı döneminde Türk kültürünün tesirinde de kalmışlardır. Karadağlılar, isim farklılığına ve idarî ayrılığa rağmen, Sırlardan bağımsız bir kimlik geliştirememişlerdir. Öyle ki, Balkan Slavları arasında soyları, dilleri, dinleri, mezhepleri ve kültürleri en yakın olan iki toplumdur. Hatta bütün özellikleri aynıdır. Zaten her savaşta, her bunalımda birlikte hareket etmişlerdir. 1991'den itibaren federasyonun dağılmaya başlamasından sonra da *Sırbistan* ve *Karadağ* cumhuriyetleri *Yeni Yugoslavya* bünyesinde yer almışlardır. (Bkz. Ek: 4). Fakat Batılıların teşvik, yönlendirme ve kışkırtmalarının etkisiyle 2006 yılında yapılan referandum sonucunda Karadağ, Sırbistan'dan ayrılmıştır.

¹² Ercan Durdular, "Sırbistan Cumhuriyeti", *Bilgi*, S: 6, Ankara Şubat 1993, s. 54; "Sırbistan" mad., *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1986, s. 10453-10454; "Sırbistan" mad., *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1973, s. 270.

¹³ İlhami Emin, *Yugoslavya'yı Kimler Parçaladı?*, Yeni Avrasya Stratejileri Yayını, İstanbul 2000, s. 12-21.

¹⁴ Hülya Gemuhluoğlu, "Karadağ", *Bilgi*, S: 6, Ankara Şubat 1993, s. 47, "Crna Gora" mad., *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1986, s. 2490; "Karadağ" mad., *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1971, s. 924.

e. Voyvodina

Sırbistan'a bağlı bulunan Voyvodina, 21.251 km²'lik otonom bir bölge olup Macaristan, Romanya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Sırbistan ile çevrilidir. 1989 yılı kayıtlarına göre nüfusu 2.051.000 idi. Doğruluğu tartışmalı olan Sırp kaynaklarına göre nüfusun, % 56'sı Sırp, % 21'i Macar, % 23'ü Romen, Hırvat, Slovak ve Karadağlılardan oluşmaktaydı¹⁵. Ancak bazı kaynaklara göre nüfusun % 25'ini (500 bin civarında) Macarlar teşkil etmekteydi¹⁶. Voyvodina'nın en büyük azınlığını teşkil eden Macarlar, Katolik olup kendilerini Sırbistan'dan ziyade Macaristan'a yakın hissetmektedirler. Zaten Macaristan'daki soydaşlarıyla aynı kültürel özelliklere sahiptirler. Hırvatlarla Slovaklar da Katolik mezhebine mensupturlar. Bu yüzden dinî anlayış bakımından Ortodoks olan Sırplarla Karadağlılardan ayrılmaktadırlar. Romenler, Ortodoks olmakla birlikte Sırplarla Karadağlılardan farklı bir millî kimliğe sahiptir ve Romanya'ya bağlıdırlar.

Bugün nüfus çoğunluğunu oluşturan Slavlar, Voyvodina'ya VI.-VII. yüzyıllarda gelmeye başlamışlardır. IX. yüzyılın sonlarından itibaren Macarlar da bölgeye yerleşmişlerdir. Voyvodina, 200 yıl Türk idaresinde kaldıktan sonra, 1699 yılında imzalanan Karlofça Anlaşması'yla Avusturya-Macaristan'a bırakılmıştır. 1918'den sonra "*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (Yugoslavya)*"nın hâkimiyetine girmiştir. 1945 yılından itibaren ise Voyvodina, *Sırbistan Sosyalist Cumhuriyeti* bünyesinde özerk bir bölge olarak yer almıştır. (Bkz. Ek: 5).

f. Kosova

1912-1913 Balkan Savaşları'yla Osmanlı hâkimiyetinden çıkan Kosova, Sırbistan Cumhuriyeti'ne bağlı olan 10.896 km²'lik otonom bir bölgeydi. Arnavutluk, Karadağ, Makedonya, Sancak ve Sırbistan ile çevrilidir. Nüfusu 2.000.000 (1.980.000)'dur¹⁷. Oran olarak bu nüfusun % 68'ini Arnavutlar, % 20'sini Türklerle Müslüman Boşnaklar ve % 10'unu Sırplarla Karadağlılar, % 2'sini Romlar (Çingeneler) oluşturmaktaydı. Arnavutların içtimaî ve sosyo-kültürel yapısında, eski İilir âdet ve geleneklerinin devam etmesiyle birlikte, ağırlıklı olarak Türk-İslâm kültürü mevcudiyetini hissettirmektedir. Kosova'daki Sırplarla Karadağlılar, Sırp-Bizans-Hristiyanlık ve kısmen de Türk kültürü çerçevesinde gelişmişlerdir. Din bakımından değerlendirme

¹⁵ Hülya Gemuhluoğlu, "Voyvodina Özerk Bölgesi", *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, S: 6, Ankara Şubat 1993, s. 45.

¹⁶ *Bosna-Hersek*, s. 148-149.

¹⁷ Oya Akgönenç Mughisuddin, "Bosna-Hersek, Kosova, Sancak ve Makedonya", *Silâhli Kuvvetler Dergisi*, Sayı: 336, Yıl: 112, 15 Nisan 1993, s. 66.

yapıldığında nüfusun % 90'ını Müslümanlar, % 10'unu Ortodoks Hristiyanlar teşkil etmektedir. Fakat Arnavutların uyguladıkları asimilasyon politikaları ve baskılardan dolayı Müslümanlar arasında arzu edilen bir birlik sağlanamamıştır. 1998–1999 savaşında Sırp tarafından kötü muamele gören Türkler, diğer yandan da Arnavutların baskılarına maruz kalmışlardır. Hatta resmî belgeler ve kayıtlar üzerinde tahrifat yapılarak Türkler, Arnavut olarak gösterilmiştir. (ABD'nin işgâli altında bulunan Irak'taki Türkmenlere karşı Peşmergeler tarafından uygulanan baskıların benzerlerine Kosova'daki Türklerin de maruz kalmaları dikkat çekicidir). Millî kimlikleri inkâr edilen Türkler, Batıların da teşvik ve onayıyla sistemli bir şekilde asimilasyona tâbi tutularak Arnavutlaştırılmaya çalışılmakta veya dünyanın çeşitli ülkelerine göçe zorlanmaktadırlar.

Kosova'ya 1974 Anayasası ile özerklik tanınmıştır. Ancak 1980'de Tito'nun ölümünden ve Arnavutların 1981'de cumhuriyet statüsü kazanma yönündeki isyanlarının Federal Ordu tarafından bastırılmasından sonra, Kosova'ya verilen bütün haklar tek tek geri alınmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise doğrudan Belgrad'a bağlanılarak sıkı bir denetime dâhil edilmiştir. (Bkz. Ek: 5).

1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilân etmeleri üzerine Kosovalı Arnavutlar, Sırbistan'dan ayrılma ve Kosova Cumhuriyeti'ni kurma yönündeki faaliyetlerini arttırmışlardır¹⁸. Sırp ise bunu önlemek üzere sert tedbirler almışlardır. Bu gelişmeler karşısında 1996 yılından itibaren Batının desteklediği UÇK (Ushtria Çlirimtare Kosovës-Kosova Kurtuluş Ordusu) ile Sırp arasında çatışmalar tırmanmıştır¹⁹.

1998–1999 yıllarında operasyonlarını sürdüren Yugoslav ordusu ile polisinin yarattığı şiddet sonucunda, binlerce Müslüman öldürülmüş, yüz binlercesi ise ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır²⁰. Bu vahim durum karşısında, diplomatik çabalar da sonuç vermeyince, NATO, 24 Mart 1998'de hava saldırıları düzenleyerek Sırbistan kuvvetlerinin Kosova'dan çekilmesini sağlamış²¹ ve Haziran 1999'dan itibaren bölgeyi denetim altına almıştır.

Şeklen Sırbistan'ın bünyesinde bulunmakla birlikte fiilen NATO'nun (AB'nin) denetim ve güdümünde olan Kosova, 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilân etmiştir.

¹⁸ Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, (Çev. Özden Arıkan), İstanbul 1999, s. 403–404.

¹⁹ “İşte Kosova'nın 500 Yıllık Kanlı Tarihi”, www.superonline.com.tr, 24.03.1999, s. 2.

²⁰ “Sırp Vahşeti”, *Türkiye Gazetesi*, 21.11.1998, s. 8.

²¹ “Yugoslavya'nın Kaybı Çok Büyük”, *Türkiye Gazetesi*, 17 Nisan 1999, s. 1, 9.

g. Sancak

Balkan Yarımadası'nın merkezinde, Sırbistan ile Karadağ arasında paylaşılan Sancak, Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'la da sınırlıdır. 1912'de Balkan Savaşları'nın başlamasıyla birlikte işgâl edilen bu bölge, 1913 yılında yapılan Belgrad Antlaşması'na istinâden Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılmıştır²². (Bkz. Ek: 5). Bugünkü sınırlarının daraltılmış olmasına rağmen 8.700 km²'lik bir alana yayılmaktadır. Sancak'ın toplam nüfusu hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, 800 bin Müslüman'ın yaşadığı, bu da bölge nüfusunun %60'tan (bazı kaynaklara göre %70'ten) fazlasını oluşturduğu tahmin edilmektedir²³.

1990'dan sonra Sancak'ta, daha fazla siyasî haklar elde edebilmek ve Bosna'yla birleşebilmek amacıyla sürdürülen faaliyetler arttırılmıştır. Hatta "*Sancak Millî Müslüman Konseyi*" tarafından otonom bir idarenin kurulması gayesiyle referandum düzenlenmiştir. Müslümanlar tarafından yapılan açıklamalara göre, referanduma katılanların %98.92'si veya bölge nüfusunun %69.39'u otonom bir idarenin kurulması yönünde oy kullanmıştır²⁴.

Bu bölge halkı kültür, tarih ve millî duygu olarak Bosna-Hersek'teki Boşnakların güneydeki devamını oluşturmaktadır. Sancaklılar, Boşnaklarla aynı kökenden (Hun, Avar, Peçenek Türklerinden) gelmektedir²⁵. Dinleri İslâmiyet'tir, dilleri de Boşnakçadır. Yani Boşnaklarla aynı kültürel kimliğe sahiptirler. Fakat buna rağmen, Slavlar tarafından bu bölgenin Bosna'yla birleşmesi önlenmiştir. Çünkü Sancak, Sırbistan'ın denize çıkış yolu üzerinde bulunmakta ve Sırbistan ile Karadağ'ı birbirine bağlamaktadır. Dolayısıyla Sırbistan için büyük bir stratejik öneme sahiptir. Aynı şekilde Müslümanlar açısından da önemli bir bölgedir. Makedonya ve Kosova'yı Bosna-Hersek'e bağlayan bir köprü niteliğini taşımaktadır. Dolayısıyla Sancak üzerinde Slavlarla Müslümanların mücadeleleri devam edecektir. (Bkz. Ek: 10).

²² Hakiya Avdiç, *Polojay Muslimana u Sandjaku*, Sarayevo 1991, s. 6; Safet Bandjoviç, *İselivanye Muslimana İz Sandjaka*, Sarayevo 1991, s. 14.

²³ "Sancak Bölgesi Özerklik Mücadelesi Veriyor", *Yeni Batı Trakya Dergisi*, Sayı: 103, Yıl: 9, İstanbul Ekim 1991, s. 36; Oya Akgönenç Mughissuddin, *a.g.m.*, s. 66.

²⁴ *Sandjak Muslims*, Muslim National Concil of Sanjak, Novi Pazar 1993, s. 11, 15.

²⁵ Tarih boyunca Balkan Yarımadası'na çeşitli kavimler yerleşmişlerdir. Bunlar arasında Türkler de yer almaktadır. Öyle ki; IV. yüzyılda Atilla Hunları, VI. yüzyılda Avarlar, VII. yüzyılda Bulgarlar, IX. yüzyılda Macarlar, X-XI. yüzyıllarda Peçenekler, Kıpçak (Kuman)'lar ve Uzlar, XIV. yüzyılda Osmanlı Türkleri gibi Türk unsurları da yarımadanın tamamına veya bir kısmına hâkim olmuşlardır. (İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1991, s. 52).

h. Bosna-Hersek

(1). Bosna-Hersek'in Konumu

Bosna-Hersek, Balkan Yarımadası'nın kuzeybatısında yer alarak doğuda Sırbistan, güneyde Karadağ, kuzey ve batıda Hırvatistan'la çevrilidir. Ayrıca Adriyatik Denizi'ne (20 km genişliğinde) dar bir çıkışı da vardır. Bosna-Hersek'in toplam yüzölçümü 51.129 km²'den ibarettir. (Sadece Hersek'in yüzölçümü ise 9.340 km²'dir)²⁶.

(2). "Bosna" ve "Hersek" İsimleri

"Bosna", ismini, (ülkeyi kuzeyden boydan boya geçen ve Hırvatistan ile sınırı belirleyen) Sava Nehri'nin önemli kollarından biri olan *Bosna Nehri*'nden almıştır. "Hersek" ismi ise Almanca voyvoda karşılığı olan "Herzog"tan gelmiştir²⁷. Bu sözcükten "Herzegovina"- "Hertsegovina" ismi türetilmiştir. Türkçeye de "Hersek" olarak geçmiştir²⁸. "Boşnak" ve "Bosnalı" kelimeleri ise İtalyanca *Bosniac*'tan türemiştir. Böylece "Boşnak" ve "Bosnalı" isimleri zamanla sözü edilen bölgede yaşayanlara verilen bir millet adı hâline gelmiştir²⁹.

1991'de Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin nüfusu 4.5 milyon (4.354.915) olarak açıklanmıştır. Bunlardan ise 1.905.018 veya % 43,74'ü Boşnak (Müslüman), 1.364.363 veya % 31,33'ü Sırp, 752.068 veya % 17,27'si Hırvat, 239.777 veya % 5,51'i Yugoslav olarak kaydedilen Müslümanlar ve 93.689 veya % 2,15'i diğerlerinden meydana gelmiştir³⁰. İngiltere'de yayınlanan *The Economist* dergisine göre söz konusu nüfus 4.523.000 idi. Bu nüfusun oran olarak ise % 49'unu Boşnaklar (Müslümanlar), % 32'sini Sırp, % 19'unu Hırvatlar oluşturmaktaydı³¹. Ancak savaştan önce bu etnik gruplar, Bosna-Hersek'in tamamına yayılmış ve karışık bir şekilde yaşamaktaydı. Bu hâliyle Bosna-Hersek'in nüfusu, tam bir milletler mozayikini teşkil etmekteydi. (Bkz. Ek: 6, 7 ve 13).

²⁶ Bahar Varlı, "Bosna-Hersek Cumhuriyeti", *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, S: 6, Ankara Şubat 1993, s. 34; "Bosna Hersek" mad., *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1969, s. 504; "Bosna-Hersek" mad., *Büyük Larousse*, C. 3., İstanbul 1986, s. 1822.

²⁷ *Bosna-Hersek*, s. 1; <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Bosna%20Hersek.doc>, s. 5-6.

²⁸ Mediha Akarslan, *Bosna-Hersek ve Türkiye*, İstanbul 1993, s. 38.

²⁹ Branislav Djurjev, "Bosna-Hersek" mad., *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6., İstanbul 1992, s. 297; Şerafeddin Yücelden, *a.g.m.*, s. 1095.

³⁰ "Bosna i Hercegovina-Ustavne Regiye-Ukopno", <http://www.hdmagazine.com/bosnia/census/cens-sus.html> "Population Resources", <http://www.lib.utexas.edu/maps/Bosnia.htm>. "Ethnic Majorities", <http://www.lib.utexas.edu/maps/Bosnia.html>.

³¹ "Müslümanlara Komplo", *Günaydın Gazetesi*, 23 Temmuz 1991.

(3). Boşnakların Kökeni

V. asırda *Hunlar*, VI. asırda *Avarlar*, Bosna Nehri'nin Sava'ya döküldüğü topraklara, yani bugünkü Bosna-Hersek bölgesinin büyük bir kısmına sahip olmuşlardır. Daha sonra *Peçenekler*, Morava havzasında ve Hersek'te hüküm sürmüşlerdir. *Rodoplar*, *Batı Trakya*, *Makedonya*, *Kosova*, *Sancak*, *Bosna* ve *Arnavutluk* ile *Bulgaristan*'ın bir kısmına hâkim olan "*Kuman-Peçenek Türk Federasyonu*", Kumanlarla Peçeneklerin birbiriyle mücadele etmesi sonucunda 1091'de yıkılmıştır. Birliğin yıkılmasından sonra Peçeneklerin çoğu Bosna-Hersek'e çekilmiştir³². Böylece Bosna-Hersek ve Sancak'ta Hun, Avar, Peçenek Türklerinin karışımından bugün "*Boşnak*" veya "*Bosnalı Müslümanlar*" adını verdiğimiz yeni bir millet oluşmaya başlamıştır. Hun, Avar, Peçenek devletlerinin çöküşünden sonra bu Türk boylarının Doğu Avrupa ve Balkanlar'a dağılmaları yüzünden, Bosna-Hersek, Sancak ve civar yerlerde Türklerin sayısı azalmıştır. Ayrıca buraya kalabalık Slav kitlelerinin gelmesi de Türklerin azınlık durumuna düşmesine ve zamanla büyük ölçüde kaybolmalarına sebep olmuştur. Slav ve Macar devletlerinin baskısıyla Drina, Bosna, Tara nehirlerinin kaynak kısımlarına sığınan daha kalabalık Türk boyları ise bu dağlık ve ormanlık bölgelerde, Slav dilinin etkisi altında kalmakla birlikte, Ortodoks ve Katolik unsurlar arasında erimemişler ve kendi millî benliklerini koruyabilmişlerdir. Hatta Bosna müzelerinde bu devirlerden kalma tablolarında, mücahitlerin Hun ve Avar tiplerine benzedikleri görülmektedir³³.

(4). Bosnalılarda Din

Bosna halkı XV. asırda kitle hâlinde Müslümanlığı kabul etmiştir. Bunda Bosnalıların Bogomil mezhebine inanması önemli etken olmuştur. Bu mezhebi ise kendine "*Bogomil*" adını veren bir papaz yaymıştır. Bogomil kelimesi Slavca "*Bog*"-Tanrı, "*mil*"-hoşlanmak, sevmek ve "*u*" tamlama ekinden türemiştir. Anlamı da "*Tanrı'nın sevdiği*", "*Tanrı'nın hoşlandığı*"dır³⁴. Bogomiller Hazreti İsa'yı sadece Allah'ın kulu ve peygamberi olarak kabul ederlerdi. Haçı dinî sembol olarak saymazlardı. Haç çıkarmayı ve ikonaları reddederlerdi. Ruhban sınıfını benimsemezlerdi.

³² Reşit Rahmeti Arat, "Kıpçak" mad., *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1977, s. 713-715; "Derginin İntişarına Âmil Olan Sebepler Nelerdir?", *Rodopların Sesi Dergisi*, Yıl 1, Sayı 1, İstanbul 1973, s. 13; Ahmet Gökbel, "Bulgaristan Türk Halk Kültüründe Kuman (Kıpçak) Türklerinin Yeri", *Bulgaristan Türk Folkloru*, II. Uluslararası Bulgaristan Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2001, s. 37-38.

³³ Şerafettin Yücelden, "Yugoslavya Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 1095-1096.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara 1972, s. 217, 220; Şerafeddin Yücelden, *a.g.m.*, s. 1095-1096.

Kilise ile çanı sevmez ve kiliseye ibadet için gitmezlerdi. Sade ve zarif olan Bogomil mabetleri, resimlerle süslü olan kiliselerden çok farklıydı. Aziz resimleri, ikonaları ve heykellerini ibadet ortamıyla bağdaştırmazlardı³⁵. Bu hâliyle Bogomillik, gerek Katolik, gerekse Ortodoks anlayışıyla uygulamalarını kabul etmeyen, daha sade ve esasa dönük bir inanç sistemidir³⁶.

Bogomil hareketi, eski Türk dinî inançlarıyla büyük ölçüde örtüşmekteydi. Bu yüzden Hun, Avar ve Peçenek kökenli olan Bosna-Hersek halkını kısa zamanda sarmıştır. Hristiyanlıktan ayrılarak oluşan bu hareket, aynı zamanda Hristiyanlıktan çok Müslümanlığa yakındır. Bu yüzden papalarla patriklerin emriyle Macarlar, Hırvatlar, Sırlar ve diğer Hristiyanlar, Bosnalılara büyük zulümler yapmışlar, işkence ve soykırım uygulamışlar, mallarını gasp ederek memleketlerinden sürmüşler, Boşnakların millî benliklerini zayıflatmak ve ana dilleriyle dinî inançlarını yok edebilmek amacıyla ise eğitim-öğretimi engellemişler, öğretmenlerin dillerini kesmişler, ders ve din kitaplarını yakmışlardır. Bu zulümden dolayı Bosna halkı, II. Sultan Mehmed'i 1463'te kurtarıcı gibi karşılamış ve kitle hâlinde İslâmiyet'e girmiştir³⁷. Vurgulanması gereken önemli hususlardan biri de yukarıda bahsedilen özelliği ile Bogomil inancının, Bosnalıların diğer Hristiyan unsurların içinde erimelerini önleyerek millî varlıklarını korumada en önemli faktörlerden biri oluşudur. Sonradan İslâmiyet'i kabul etmeleri ile aynı özellik pekiştirilmiştir. Böylece XV. asırdan XIX. asrın sonuna kadar Bosnalılar, kaderlerini Osmanlı Türkleriyle birleştirmiş ve devlete sadakatle bağlı kalmışlardır.

2. Bosna'nın Bağımsızlığını İlan Etmesi ve Savaşın Başlaması

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Slovenya ile Hırvatistan'ın birlikten ayrılma çabaları karşısında ılımlı bir politika takip etmiştir. Arabuluculuk yapmış ve Yugoslavya'nın parçalanması yerine yumuşak bir konfederasyonun kurulmasını istemiştir. Ancak The Times ve The Economist dergileri, Sırbistan'la Hırvatistan'ın, birbirleriyle savaş hâlinde olmalarına rağmen, ülkenin tek Müslüman Cumhuriyeti olan Bosna-Hersek'in aleyhine gizli bir anlaşma yaptıklarını açıklamışlardır³⁸. Slobodan Miloşeviç ve Franyo Tucman, 1991 yılında yaptıkları Karacorcevo Anlaşması'yla Bosna-Hersek'i

³⁵ H. Mehmed Hadzic, *İslamizaciya Bosne i Hercegovine i Poriyeklo Bosansko-Hercegovačkih Muslimana*, Sarayevo 1940, s. 11-16.

³⁶ Mediha Akarşlan, *a.g.e.*, s. 37.

³⁷ "Moslems in Yugoslavya", *Review of International Affairs*, Belgrad 1985, s. 2; H. Mehmed Hadzic, *a.g.e.*, s. 11, 20; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 220.

³⁸ *Günaydın Gazetesi*, "Müslümanlara Komplö", 23 Temmuz 1991; *Türkiye Gazetesi*, 3 Ekim 1991.

aralarında paylaşmışlar, Müslümanlara Sırbistan ile Hırvatistan arasında küçük bir tampon bölge bırakmışlardır³⁹. Bu girişim üzerine Bosna-Hersek'in varlığı ve gelecekteki statüsü hakkında kaygılar oluşmuştur. Çünkü aynı düşünceye dayanılarak Bosna'nın bir parçası olan ve nüfusunun çoğunluğunu Boşnak Türklerinin oluşturduğu Sancak, (birinci kez Balkan Savaşları'nda, ikinci kez de II. Dünya Savaşı'ndan sonra) Sırbistan ile Karadağ arasında paylaşılmıştır. Sancak'taki Müslümanlar göçe zorlanmış ve Slav unsurları da buraya iskân ettirilerek demografik yapının değiştirilmesine çalışılmıştır. Zaten Bosna-Hersek de 1918'de "*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*"na dâhil edilince Sırplarla Hırvatlar arasında taksim edilmiştir.

Geçmişteki bu acı tecrübelerden dolayı söz konusu paylaşma anlaşması, Bosna-Hersek yetkililerinin endişelenmesine ve ülkenin geleceğini belirlemek için yeni çözümler aramalarına yol açmıştır. Neticede, Sırpların boykotuna rağmen, parlamentodaki Müslüman ve Hırvat milletvekillerinin katılımıyla 15 Ekim 1991 tarihinde "*Bosna-Hersek'in egemenliğini ve yakın gelecekte Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılmasını*" öngören iki karar alınmıştır. Bununla birlikte Bosna'nın, Yugoslavya topluluğunun devamı için, diğer tarafların kabul edeceği hususlara katılacağı da vurgulanmıştır⁴⁰.

Bağımsızlık kararına en büyük tepkiyi Sırbistan ve Bosna Sırpı göstermişlerdir. Sırbistan; Slovenya, Hırvatistan ve hatta Makedonya'nın birlikten ayrılmalarını bir ölçüde kabullenmiştir. Ancak, kendisi için jeopolitik ve jeostaterejik öneminin büyüklüğü sebebiyle Bosna-Hersek'in ayrılmasını önleyebilmek için var gücüyle direnmiştir. Sırbistan idarecileri, Karadağ, Sancak, Kosova ve Voyvodina'dan oluşacak "*Yeni Yugoslavya*" projesine bu cumhuriyeti de dâhil etmişlerdi. Sırp'lara göre, Bosna-Hersek bu yeni oluşuma katılmaz ise Sancak da elden çıkabilirdi. Bu da Sırbistan'ın Karadağ ile olan fizikî irtibatının ve Adriyatik Denizi'ne çıkışının kesilmesi anlamına gelmekte idi. Bu hususların yanı sıra Sırbistan, Bosna'daki zengin maden yataklarını kimseye kaptırmak istememiş ve Bosna-Hersek'teki Sırp azınlığını kendi bünyesine katmayı da amaçlamıştır. Hatta Bosna-Hersek'in

³⁹ Tanıl Bora, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, İstanbul 1991, s. 215; Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 24-25.

Bu anlaşmayı takiben Bosnalı Sırp ve Hırvat toplumlarının temsilcileri Avusturya'nın Graz kentinde buluşarak pazarlığı sürdürmüşlerdir. Ayrıca Franyo Tucman ile Yugoslavya Cumhurbaşkanı Çosic, yine gizli bir görüşme yaparak Bosna-Hersek'in paylaşılmasına dair anlaşmaya varmışlardır. Bu müzakereler ve alınan kararlardan, Bosna-Hersek'in Sırp ve Hırvatlar arasında bölünmesini öngören 1939'daki Çvetkoviç-Macek Anlaşması'nın canlandırılmak istendiği anlaşılmıştır. (Tanıl Bora, *Yeni Dünya...*, s. 110.)

⁴⁰ Zekeriya Yıldız, *Geçmişten Günümüze Bosna Hersek*, İstanbul 1993, s. 140; *Cumhuriyet Gazetesi*, 16 Ekim 1991; *Türkiye Gazetesi*, 23 Ekim 1991.

ayrılması yönünde muhtemel bir gelişme, Makedonya Cumhuriyeti ve Kosova ile Voyvodina otonom bölgelerine kötü örnek teşkil ederek bu birimlerdeki bağımsızlık hareketlerinin artmasına sebebiyet verecekti. Bu yüzden Sırbistan, Federal Ordu Birlikleri'ni sınırlara yığarak Bosna'ya yoğun bir baskı uygulamaya başlamıştır. Ayrıca Sırbistan'ın yönlendirmesiyle Sırp azınlığı, cumhuriyetin kuzeyinde 4 Kasım 1991'de "Kuzey Bosna Özerk Sırp Bölgesi"nin kurulduğunu açıklamıştır⁴¹. "Bosna Sırp Parlamentosu", 21 Aralık 1991'de ise "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti"nin kurulduğunu bildirerek Sırpların hâkimiyetindeki yerlerin bağımsızlığını ilân etmiştir⁴². Ayrıca Sırp Cumhuriyeti'nin Bosna'ya değil, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan "Yeni Yugoslavya"ya doğrudan bağlanacağını vurgulamıştır.

Bu ciddi baskılar karşısında Bosna-Hersek yönetimi, ülke bütünlüğünü korumak gayretiyle başta Türkiye olmak üzere, İslâm devletlerinden destek talebinde bulunmuştur. 15 Ocak 1992'de ise cumhuriyetlerinin tanınması için AT'ye başvurmuştur. Buna karşılık Sırbistan'ın yönlendirmesiyle Bosna-Hersek'teki Sırp, ikinci kez "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti"ni ilân etmişlerdir⁴³. Bu karar Bosna'daki etnik gruplar arasındaki gerginliği büsbütün arttırmıştır. Artık savaşın çıkması an meselesi olmuştur.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, AT'ye yaptığı tanınma talebinin şartını yerine getirmek üzere 28 Şubat ve 1 Mart 1992'de bağımsızlık için halk oylamasına gitmiştir. Halk oylamasında: "Bosna-Hersek'in hâkimiyetiyle bağımsızlığı ve ülkede yaşayan Müslüman, Sırp, Hırvat ve diğer vatandaşlarla milletlerin eşit haklara sahip olacağı bir devlet lehinde misiniz?" tarzında soru sorulmuştur⁴⁴. Sırpların boykotuna rağmen %64 oranında katılım sağlanmış ve bunlardan %99,7'si bağımsızlığa evet oyu kullanmıştır⁴⁵. Böylece Bosna-Hersek bağımsızlığa doğru kararlı adımlarla yürümüştür. Gelişmeler karşısında ise başkent Saraybosna'da durum son derece gerginleşmiş ve Sırpların saldırısıyla başlayan çatışmalar bir iç savaşın habercisi olmuştur. Bosna'nın Yugoslavya'dan ayrılmasını istemeyen Sırbistan, Bosna'daki 100.000 kişilik Federal Ordu'yu

⁴¹ "Bosna Hersek'te Yedinci Sırp Özerk Bölgesi Kuruldu", *AFP*, 4 Kasım 1991.

⁴² İsmail Soysal, Şule Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990-1996*, Ortadoğu ve Balkan İnceleme Vakfı, İstanbul 1997, s. 12-13; "Sırp, Bosna'da Cumhuriyet Kurdu", *Tercüman Gazetesi*, 23 Aralık 1991.

⁴³ "Bosna-Hersek Sırp Halkı Cumhuriyeti İlân Edildi", *TANYUG*, 9 Ocak 1992.

⁴⁴ Mark Mazower, *The War in Bosnia: An Analysis, Action for Bosnia*, London 1992, s. 7.

⁴⁵ Mark Thomson, *A Paper House: The Ending of Yugoslavia*, London, Vintage 1992, s. 318; Tanıl Bora, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, İstanbul 1994, s. 84. (Sandığa giden %63'lük nüfusun % 99.4'ünün bağımsızlıktan yana oy kullandığı belirtilmiştir.)

bağımsızlık hareketini söndürmek için kullanmaya başlamıştır⁴⁶. Bu arada önceleri Sırlara karşı Boşnaklarla birlikte hareket eder görünen Hırvatların da esas amaçlarının Hırvatistan'la birleşmek olduğu açıkça anlaşılmıştır.

Bosna-Hersek hükümeti, oylamanın arkasından, ortamı daha fazla gerginleştirmemek için, bağımsızlık ilânını resmen açıklamayı erteleme eğilimindeydi. Bununla birlikte Batılıların, özellikle Amerikalıların verdiği güvenceye itimat eden Bosna-Hersek, 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilân etmiştir⁴⁷.

Bosna-Hersek idarecileri, ülkelerinin Sırbistan ile Hırvatistan arasında paylaşılmasını önlemek amacıyla bağımsızlık yolunu seçmiştir. Bunu halkın oylarıyla da pekiştirmiştir. Fakat Sırların Sırbistan'la birleşme isteklerinin yanı sıra, Hırvatların da Hırvatistan'a bağlanma faaliyetleri durumu büsbütün nazikleştirmiştir. Bosna-Hersek üç kısma ayrılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

İç savaşın artık iyice belirmesi ile birlikte Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı, 6 Nisan 1992'de AT ve 7 Nisan 1992'de ABD tarafından tanınmıştır. Türkiye ise AT ve ABD'den daha önce 6 Şubat 1992 tarihinde, Bosna'yla diğer cumhuriyetlerin (Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya'nın) aynı anda bağımsızlıklarını kabul etmiştir. Ama bu da savaşı önleyememiştir⁴⁸. 6 Nisan 1992'de Sırp milisleriyle Yugoslav Federal Ordusu'nun, bunları takiben Hırvatların taarruzuyla savaş çıkmıştır. Ne yazık ki bu olaya, büyük devletler, hatta İslâm ülkeleri seyirci kalmıştır. Bundan istifade eden Sırlarla Hırvatlar; Vişegrad, Srebrenica ve Foça şehirlerini işgâl etmişler, Mostar, Saraybosna, Gorajde ve diğer yerlere saldırmışlardır. Saldırganlar, Boşnaklara yönelik sistemli bir soykırım uygulayarak sadece 1992 yılı içinde 15 bini çocuk olmak üzere 200 bine yakın (resmî rakamlara göre 122 bin⁴⁹) insanı katletmişler, nüfusun üçte birini göçe zorlamışlar ve binlerce kızla kadına tecavüz etmişlerdir⁵⁰. Bu kanlı savaşın en trajik katliamlarından biri ise 11 Temmuz 1995 tarihinde, Doğu Bosna'da bulunan Srebrenica'da yaşanmıştır⁵¹. Halbuki BM Güvenlik Konseyi, 1993'ten itibaren aralarında Srebrenica'nın da bulunduğu beş bölgeyi "*Güvenli Bölge*" (*Save Heaven-Güvenli Cennet*) olarak ilân

⁴⁶ *Bosna-Hersek*, s. 219-220.

⁴⁷ Tanıl Bora, *Yeni Dünya...*, İstanbul 1994, s. 84.

⁴⁸ İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.*, s. 14, 17; *Cumhuriyet Gazetesi*, 22 Nisan 1992; "Dört Yeni Ülkeyi Tanıdık", *Milliyet Gazetesi*, 07 Şubat 1992, s. 13.

⁴⁹ Osman Karatay, *Bosna-Hersek Barış Süreci*, Ankara 2002, s. 5.

⁵⁰ Zekeriya Yıldız, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek*, İstanbul 1993, s. 141.

⁵¹ Deniz Altınbaş Akgül, Semra Rana Sezal, "Almanya'daki Türk Diasporası", http://circassiancanada.com.tr/arastirma/almanyadaki_turk_diasporasi%C4%B1.html. s. 2.

etmiştir⁵². Buna dayanılarak Barış Gücü tarafından Boşnakların elindeki silâhlar da toplanmıştır⁵³. Srebrenica'daki sivil Boşnaklar, görünürde BM Koruma Gücü (UNPROFOR)'nün koruması altına alınmıştır⁵⁴. Buna rağmen halkı korumakla görevli olan Hollandalı askerler, Sırp saldırılarını sadece seyretmiş, hatta Albay Karremans'ın talimatıyla Hollandalı BM askerleri, Potocari kampına sığınan Boşnakları silâh zoruyla Sırlara teslim etmişlerdir⁵⁵. Sırlar ise 11 Temmuz 1995'ten itibaren (14 yaşından büyük) 8 ile 12 bin arasındaki erkeği katletmişlerdir⁵⁶. Aynı şekilde, 16 Temmuz 1995'te Polica'da da çocuklar dâhil 1500 Boşnak'ı katlederek vahşetlerine devam etmişlerdir⁵⁷.

Ne yazık ki, Srebrenica'da yaşanan bu vahşet karşısında NATO, Avrupa devletleri, ABD ve BM güçleri seyirci kalmışlardır. Hatta Boşnakları korumakla görevli olan Hollanda askerî birliği, Potocari kampına sığınan Boşnakları zorla Sırlara teslim ederek katliama yardımcı olmuştur⁵⁸. Aynı şekilde şehirler, kasabalar, köyler tahrip edilmiştir. Özellikle Türk-İslâm eserleri yerle bir edilmiştir. Öyle ki, Osmanlı döneminden kalan ve asırların hatırasını taşıyan Gazi Hüsrev Bey Camii (Saraybosna), Padişah Camii (Foca), Esmâ Sultan Camii (Yayçe), Karagöz Bey Camii (Mostar) başta olmak üzere 490 cami ve Mostar Köprüsü gibi çok kıymetli tarihî eserler tahrip edilmişlerdir⁵⁹. Bosna'da, Sırlarla Hırvatlar, XX. yüzyılın son yıllarında medenî dünyanın gözü önünde bir soykırım uygulamışlardır.

⁵² Ali Dikici, "Srebrenica Katliamının Canlı Tanığı Hasan Nuhanoviç'in Hikayesi", <http://www.balgoc.org.tr/2004/srebrenica.html>. s. 3.

⁵³ *A.g.m.*, s. 4.

⁵⁴ Deniz Altınbaş Akgül, Semra Rana Sezal, *a.g.m.*, s. 2.

⁵⁵ Ali Dikici, *a.g.m.*, s. 6-7; "Srebrenica'da Olanların Hesabı Soruluyor", http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=137. s. 1.

⁵⁶ Ali Dikici, *a.g.m.*, s. 3, 15 (12 bin); Deniz Altınbaş Akgül, Semra Rana Sezal, *a.g.m.*, s. 2 (8 binden fazla); "Bosna'nın Kahraman Lideri",

<http://www.yenimesaj.com.tr/index.php?sayfa=guncel&haberno=4549&tarih=2003.10.21>. s. 2 (8 bin); Ali Murat Yel, "Chirac Sadece Laiklerin ve Yahudilerin Cumhurbaşkanı mı?"

Samanyolu Haber, <http://www.imp.com.tr/index.php?khide=1&ghide=1&dosya=&did=7036>.

s. 3 (8bin); "Bosna Sırp Hükümeti 1995 Yılında Yaşanan Srebrenitsa Katliamı ile İlgili Olarak Özür Diledi",

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/11/04111_srebrenica_serbia.Shtml. s. 1 (7 binden fazla); "Dünya Hafızası Srebrenica'yı Nasıl ve Ne Zaman Terketti?" The Wall Street Journal Europe, 12-13-14 Nisan 2002, <http://f.neset.tripod.com/srebrenica.htm>. s. 1 (7500'ün üzerinde).

⁵⁷ Ali Dikici, *a.g.m.*, s. 12.

⁵⁸ Ali Dikici, *a.g.m.*, s. 4-7; "Srebrenica'da Olanların Hesabı Soruluyor", http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=137. s. 1; "Dünya Hafızası Srebrenica'yı Nasıl ve Ne Zaman Terketti?" The Wall Street Journal Europe, 12-13-14 Nisan 2002, <http://f.neset.tripod.com/srebrenica.htm>. s. 1-2.

⁵⁹ Zekeriya Yıldız, *a.g.e.*, s. 169-201; Mediha Akarslan, *a.g.e.*, s. 16.

Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Sırp ve Hırvat saldırıları karşısında ülke bütünlüğünün, barış ve demokrasinin korunması için yardım talebinde bulunmuştur. Ancak, BM, NATO, AT, AGİK gibi milletlerarası kuruluşlar, Batı ve İslâm devletleri saldırılar karşısında seyirci kalmışlar, konuya ciddiyle sahip çıkmamışlardır. Milletlerarası teşkilâtların ve devletlerin çoğu ise sadece kınama kararlarıyla yetinmişlerdir. Uygulanan ambargo da Sırbistan ve Hırvatistan'dan ziyade Bosna'yı etkilemiş ve Bosnalıların savaş gücünü iyice zayıflatmıştır. Bosnalılar topraklarını, Sırplarla Hırvatların silâhlı saldırıları karşısında korumakta güçlük çekmişlerdir. Bu yüzden Boşnakların elinde sadece ülkenin kuzeybatı ucundaki Bihaç bölgesi, Doğu Bosna'da kuşatılan Gorajde, Srebrenica ve Zepa ve Orta Bosna kalmıştır⁶⁰. Sonuçta ülkenin % 60'ı Sırpların eline geçmiş, bazı yerlerini Hırvatlar işgâl etmiş, Bosnalılar da % 15-% 20 oranında küçük bir alana sıkıştırılmıştır.

3. Bosna-Hersek Krizinin Çözümüne İlişkin Milletlerarası Plânlar

Bosna-Hersek meselesini çözmek için milletlerarası platformda birçok girişim yapılmıştır. Bunların temelini 1991 yılında Londra'da düzenlenen "*Yugoslavya Konferansı*" teşkil etmiştir. Ancak bu toplantıda Bosna konusu gündemin sadece altıda birini oluşturmuştur. Londra'daki Yugoslavya Konferansı, bölgedeki BM Barış Gücü (UN Protection Force, UNPROFOR) gibi başarı sağlayamamıştır. AB ara bulucusu H. Cutillero'nun savaştan önce başlattığı çabalar da sonuç vermemiştir. Buna rağmen BM Genel Sekreterliği, AB, ABD ve milletlerarası kuruluşlar tarafından barış çabaları sürdürülmüştür. Bu çerçevede *Vance-Owen Plânı*, *Güvenli Bölgeler Plânı*, *Üç Bölge Plânı* vb. gündeme getirilmiştir. Müzakereler sonucunda ise *Bosna-Hırvat Federasyon Antlaşması* ve *Dayton (Paris) Barış Antlaşması* yapılmıştır. Bosna-Hersek meselesinin çözümüne dair önemli plân veya anlaşmaların genel hatları şöyledir:

a. Vance-Owen Plânı

Savaşı sona erdirmek için 26-27 Ağustos 1992 tarihlerinde Londra'da AT ve BM liderliğinde, ilgili tarafların da katılımıyla "*Eski Yugoslavya Üzerine Uluslararası Konferans*" (*Eski Yugoslavya Konferansı*) düzenlenmiştir. Bu konferansta AT adına İngiliz diplomat Lord Owen ve BM adına Amerikalı diplomat Cyrus Vance, Bosna-Hersek krizinin çözümü için ortaklaşa bir plân hazırlamakla görevlendirilmişlerdir. Cenevre'de ve Newyork'ta düzenlenen konferanslardan sonra, Ocak 1993'te BM ve AT'nin sözde barışı korumak amacıyla destekledikleri bir çözüm plânı

⁶⁰ Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 5.

açıklanmıştır⁶¹. (Bkz. Ek: 8). *Vance-Owen Barış Plânı* adıyla anılan bu plâna göre:

(1). *Bosna-Hersek, yürütme gücünün ağırlıklı olarak "Eyâletler"de toplanacağı adem-i merkeziyetçi bir devlet yapısına sahip olacak,*

(2). *Bosna-Hersek 10 eyâlete bölünecek, bunlardan üçü Sırpların, üçü Hırvatların, üçü Müslümanların kontrolünde bulunacak, Saraybosna ise tarafsız ve üç toplumlu bir statüye sahip olacak,*

(3). *Eyâletlerin, bağımsız yargı organlarına ve kendi parlamentolarına sahip olmalarıyla birlikte, milletlerarası alanda temsil hakları bulunmayacak,*

(4). *Bosna-Hersek'i milletlerarası platformda, seçimle işbaşına gelen ve parlamentoya dayalı merkezî bir hükümet temsil edecek,*

(5). *Bosna-Hersek topraklarının tamamında serbest dolaşım hakkı tanınacak,*

(6). *"Üç Ana Etnik Toplum" ve diğer toplumlar Bosna-Hersek anayasasıyla güvence altına alınacak,*

(7). *Devlet başkanlığı, üç eyâletin yasama organlarının temsilcilerince oluşturulacak,*

(8). *İlk seçimler BM, AT ve AGİK tarafından denetlenecek,*

(9). *Bosna-Hersek, AT ve BM denetiminde silâhsızlandırılacaktır⁶².*

Bosna-Hersek topraklarını on eyâlete bölmeyi amaçlayan bu plân ile nüfus oranı göz önünde bulundurulmayarak toprakların çoğunun Sırplarla Hırvatlara verildiği gözlenmektedir. On Eyâlet Plânı'na göre; Sırplara % 43, Hırvatlara % 15, Müslümanlara % 27, Hıvatlarla Müslümanlara müştereken % 11 ve milletlerarası bölge olarak düşünülen Saraybosna'ya da % 4 oranında arazi bırakılacaktı⁶³. Böylece Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin görünüşte sınırları muhafaza edilecekti. Gerçekte ise Bosna-Hersek bir devlet olmaktan çıkacak, ülkenin tamamında ve nüfusunun üzerinde devlet hâkimiyeti ve otoritesi kalmayacaktı. Özetle Bosna-Hersek devlet olma niteliğini kaybedecekti. Diğer taraftan milletlerarası anlaşmaları ihlâl edip, saldırgan ve işgâlcî olan Sırplarla Hırvatlar, bu kararlarla oluşturulan politik

⁶¹ *Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, İzmir 1993, s. 39. (Bu eser bundan sonra Bosna-Hersek Krizinde olarak gösterilecektir.)*

⁶² *Bosna-Hersek Krizinde, s. 39.; Tanıl Bora, a.g.e., s. 112.*

⁶³ *Oya Akgönenç Mughisuddin, a.g.m, s. 57-58; Bosna Hersek Krizinde, s. 41.*

formül sayesinde toprak kazanarak mükâfatlandırılacaklardı. Çünkü nüfus oranları göz önünde bulundurulmayarak Sırlar ile Hırvatlar, Boşnaklara nazaran daha fazla toprağın verilmesi düşünülmekteydi. Öngörülen taksimatın yürürlüğe girmesi hâlinde Sırlar politik üstünlük sağlayacak ve büyük ölçüde toprak kazanacaktı. Bu durumdan Hırvatlar da kârlı çıkacaklardı. Bu yüzden plân Hırvatlar tarafından olumlu karşılanmıştır. Müslümanlar ise etnik temele dayalı eyâletlerin ve güçsüz bir merkezî hükümetin kurulmasının ileride Bosna-Hersek'in parçalanmasına yol açacağı endişesini taşımışlardır. Dolayısıyla, sürekli bir barış ve âdil çözüm getirmeyen söz konusu plânı kabul etmemek için direnmişlerdir. Ancak plân üzerinde değişiklik yapılarak Müslümanların eyâlet sayısının 4'e çıkarılması ve Hırvatların 2'ye indirilmesi sonucunda İzzetbegoviç, bu plânı kabul ederek imzalamıştır. Sırlar ise kontrollerindeki % 60-70 oranındaki arazinin % 43'e azaltılmasına razı olmadıklarından ve Sırbistan'a bağlanma amacını güttüklerinden bu plânı benimsememişlerdir. (Bkz. Ek: 9). Yapılan baskılar üzerine Radovan Karadziç, 2 Mayıs 1993'te Atina'da, Vance-Owen Plânı'nı Bosna Sırp Parlamentosu'nda onaylanmak şartıyla imzalamak mecburiyetinde kalmıştır⁶⁴. Bosna Sırp Parlamentosu, 5-6 Mayıs 1993'te, iki gün süren görüşmelerin ardından plânı kabul etmemiş ve referanduma gitme kararı almıştır. 16 Mayıs 1993 tarihinde ise *Republika Sırpska*'da yapılan referanduma katılanların % 96'sı plânı reddetmiş ve Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı yönünde oy kullanmıştır. Böylece *Vance-Owen Plânı* geçerliliğini tamamen kaybetmiştir⁶⁵.

b. Güvenli Bölgeler Plânı

Vance-Owen Plânı'nın 6 Mayıs 1993 tarihinde Bosna Sırp Parlamentosu tarafından reddedilmesi üzerine, 7 Mayıs 1993'te BM Güvenlik Konseyi acilen toplanmıştır. Toplantı sonucunda BM Güvenlik Konseyi, *Güvenli Bölgeler Plânı*'nı geçici bir ara çözüm olarak kabul etmiştir⁶⁶.

Bu plâna göre tehdit edilen kritik Müslüman bölgeleri, "güvenli bölge" olarak ilân edilmiştir. Genelde kuşatılan ve mültecilerin toplandığı sahalara dikkate alındığında söz konusu bölgeler *Saraybosna, Tuzla, Zepa, Goradze, Bihaç ve Srebrenica* olarak belirlenmiştir.

Güvenli Bölgeler Plânı'nın kabulünden sonra, Sırlara ne tür yaptırımların uygulanacağı konusunda ABD ile Avrupa devletleri arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. ABD'ye göre, Sırlara karşı hava akınları

⁶⁴ Emel G. Osmançavuşoğlu, *The Wars of Yugoslav Dissolution and Britain's Role in Shaping Western Policy 1991-1995*, Ankara 2000, s. 135, 137.

⁶⁵ İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.*, s. 41; *Bosna-Hersek Krizinde*, s. 41.

⁶⁶ *Bosna Hersek Krizinde*, s. 43.

düzenlenmeli ve Müslümanlara uygulanan silâh ambargosu kaldırılmalıydı. AT'ye göre ise, Vance-Owen Plânı'nın uygulanması için daha fazla politik baskı yapılmalı, müeyyide uygulamalı ve daha fazla kara birliği gönderilmeli, ama askerî çözümlere başvurulmamalıdır⁶⁷.

Güvenli Bölgeler Plânı Müslümanlar tarafından destek görmemiştir. Çünkü bu plân, Vance-Owen Plânı'nı tamamen ortadan kaldıracaktı ve ülke içinde etnik koloniler kurarak Filistin'deki Gazze Şeridi meselesine benzer durumların ortaya çıkmasında etkili olacaktı. Ayrıca ülkenin % 70'e yakını ele geçiren Sırların, emrivakiler yapmalarına uygun zeminler hazırlayacaktı. Sırbistan ve Bosnalı Sırlara karşı askerî yaptırımların uygulanmasını öngörmediği için bu plân, Sırların işgâl ettikleri topraklardan çekilmelerini temin edemeyecek ve Sırp saldırılarını durduramayacaktı. Hatta tam tersine, Sırların "etnik temizleme" gayretlerini kolaylaştıracaktı. Bu yüzden BM ve NATO çevreleri, "*Güvenli Bölgeler Plânı*"nı kalıcı değil geçici bir çözüm olarak gördüklerini ifade etmişlerdir⁶⁸.

c. Üç Bölgeli Plân

16 Haziran 1993'te Cenevre'de İzzetbegoviç, Miloşeviç ve Tucman'ın katılımıyla barış müzakereleri yeniden başlamıştır. Owen'ın önerdiği ve Tucman ile Miloşeviç'in onayladığı "*Cenevre Plânı*" olarak anılan bu yeni plân, Bosna-Hersek'in etnik esasa dayalı üç millî devlete bölünmesini öngörmüştür⁶⁹. İlk plân taslağına göre, "esnek bir konfederasyon" oluşturulacak ve toprakların % 50'si Sırp, % 30'u Hırvat ve % 20'si Müslüman Devleti'ne ait olacaktır⁷⁰. Ancak Saraybosna'nın statüsü belirsizliğini korurken Müslüman Devleti, Bosna-Hersek'in merkezindeki Saraybosna-Tuzla-Zenice üçgeni ve Kuzeybatı'daki Bihaç bölgesi olmak üzere coğrafi olarak birbirinden ayrı iki kısımdan oluşacaktı⁷¹.

Üç Bölgeli Bosna-Hersek Plânı Haziran 1993'te Hırvatlar ve Sırlar tarafından gündeme getirilerek savunulmuştur. 10 Bölgeli Kanton Plânı'nın yaratıcıları Vance-Owen tarafından da desteklenmiştir. Owen, AT toplantılarında bu çözümün daha gerçekçi olduğunu söyleyerek eski plânın geçerliliğini kaybettiğini iddia etmiştir. Müslümanlar ise bu yeni plâna destek vermemişlerdir. Çünkü Müslümanlara göre, plân ciddî sınır meselelerine ve anlaşmazlıklara yol açacaktır. Üç bölgenin sınırlarını

⁶⁷ A.g.e., s. 43.

⁶⁸ A.g.e., s. 44.

⁶⁹ Tanıl Bora, a.g.e., s. 125.

⁷⁰ Tanıl Bora, a.g.e., s. 125; *Bosna-Hersek Krizinde*, s. 45.

⁷¹ Tanıl Bora, a.g.e., s. 125.

belirlemek, ülkenin birçok bölgesinde üç ayrı etnik kökene ve farklı din ve mezheplere mensup insanların yaşamalarından dolayı son derece zor olacaktır. Aynı şekilde yeni nüfus mübadelelerine sebep olacak ve Müslümanların denize çıkışını riskli hâle getirecektir⁷².

Üç Bölge Bosna-Hersek Plânı üzerindeki Cenevre görüşmeleri, zaman zaman kesintiye uğramasına rağmen devam etmiştir. Müslümanlar, yok olmamak için isteksiz de olsa bu plânı görüşmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu arada Cenevre görüşmelerine Müslümanların katılmasını sağlamak ve Sırpı saldırılardan caydırmak amacıyla NATO Daimi Konseyi, 4 Ağustos 1993 tarihinde Saraybosna ve diğer Müslüman bölgelerin çevresindeki Sırp kuşatmasının sürmesi hâlinde, hava saldırıları dahil, sert tedbirlerin alınmasını kararlaştırmıştır. Nitekim bu karar etkili olmuş ve Sırp, Saraybosna'yı kontrol eden İgman ve Byelasnitsa tepelerinden çekilmişlerdir⁷³.

Cenevre müzakereleri devam ederken Bosna-Hersek'in; % 52'sini Sırp, % 31'ini Müslümanlara ve % 17'sini Hırvatlar vermek sûretiyle bölünmesini öngören yeni bir harita taslağı hazırlanmıştır⁷⁴. Aralığın üçüncü haftasında Owen-Stoltenberg nezaretinde Cenevre'de yürütülen müzakerelerde ise, Müslümanların lehine yeniden küçük bir değişiklik yapılmıştır. Kısmen değiştirilen ve nüfus oranları nazarı dikkate alındığında yine aleyhte olan toprak dağılım plânı, Batılılar tarafından yapılan baskılar sonucunda, Bosna idarecilerine kabul ettirilmek istenmiştir. Bu plâna göre, Sırp Cumhuriyeti'ne % 49,2, Hırvat Cumhuriyeti'ne % 17,5, Müslüman Cumhuriyeti'ne % 33,3 oranında toprağın verilmesi ve Müslüman Cumhuriyeti'nin Adriyatik Denizi'ne sadece Hırvatların müsaadesi ile 99 yıllığına kiralanacak bir çıkışa sahip olması öngörülmüştür. Aynı şekilde Sırp Cumhuriyeti'ne de Adriyatik'e çıkışı sağlayacak liman ve koridorun verilmesine de karar alınmıştır⁷⁵. Bu tarzdaki uzlaşma baskıları, Batılıların ülkeyi üçe bölmeye kararlı oldukları ve Bosna konusunda son adımların atıldığı anlamına geliyordu. Aslında söz konusu plânı önceden ve el altından hazırlayıp sunan Sırplardır. Zaten bu durum Haziran ayında basında dahi yer almıştı⁷⁶. Buradan da Batılıların, Sırp, Hırvatlarla destek verdiği ve Müslüman Boşnakların bağımsız bir devlet kurmalarını önlemeyi amaçladıkları anlaşılmaktadır.

⁷² *Bosna-Hersek Krizinde*, s. 45.

⁷³ *A.g.e.*, s. 46.

⁷⁴ Tanıl Bora, *Yeni Dünya...*, s. 134; *TRT-1*, 20:00 Haberleri, 21 Eylül 1993.

⁷⁵ Tanıl Bora, *Yeni Dünya...*, s. 137

⁷⁶ *Sabah Gazetesi*, 30 Haziran 1993, s.1.

d. ABD İnisiyatifi ile Hazırlanan Barış Plânları

ABD, 1994 yılının ilk aylarında, Bosna-Hersek konusunda inisiyatifi ele alarak yeni bir barış plânı hazırlamıştır. Bu barış plânına göre ise, Bosna-Hersek toprakları “Müslüman-Hırvat Birliği” ve “Sırp Bölgesi” olarak ikiye bölünecektir. Yine plâna göre, Bosna’da Müslümanların çoğunluğu teşkil ettiği ve Hırvatların azınlıkta bulunduğu, merkeze yumuşak bağlarla bağlı bir federasyon oluşturulacaktır. Sırlar da bu federasyona katılabileceklerdir⁷⁷. Bu federasyonun yaşamasının temini için ise “Müslüman-Hırvat Bosna Cumhuriyeti”, Hırvatistan ile “Konfederasyon” kuracaktır. Yapılan müzakerelerde Sırlar da Müslümanlara % 33 oranında toprağın verilmesini kabul etmişlerdir. Böylece Müslümanlarla Hırvatlar ülkenin yarısına sahip olacaklardır. Plân Hırvat azınlığı ve Hırvatistan tarafından hemen kabul edilmiştir. Müslümanlar da ABD ve diğer Batılıların yaptığı baskılar neticesinde bu plâna razı olmak mecburiyetinde kalmışlardır⁷⁸.

(1). Boşnak-Hırvat Federasyon Antlaşması

Washington’da, yapılan yoğun görüşmelerden sonra, 1 Mart 1994 tarihinde (Bosna Başbakanı Haris Sladziç, Hırvatistan Dışişleri Bakanı Mate Graniç ve Bosnalı Hırvatların lideri Kresimir Zubak’ın katılımıyla) Müslümanlarla Hırvatlar arasında, Bosna-Hersek’te Boşnak-Hırvat Federasyonu’nun kurulmasının ilk adımını oluşturan bir *Federasyon Çerçeve Antlaşması* imzalanmıştır⁷⁹.

18 Mart 1994 tarihinde yine Washington’da, Beyaz Saray’da düzenlenen törenle, ABD Başkanı Bill Clinton’un gözetiminde Bosna-Hersek topraklarında *Boşnak-Hırvat Federasyonu*’nun kurulmasına ilişkin anlaşma ve bu federasyonla Hırvatistan arasında ileride kurulabilecek bir konfederasyonun ilkeleri hakkında ön anlaşma yapılmıştır. Gelecekte Bosnalı Sırların da katılımına açık tutulan *Boşnak-Hırvat Federasyonu Antlaşması*’nı, Bosna-Hersek Başbakanı Haris Sladziç ve Bosnalı Hırvatların lideri Kresimir Zubak, *Konfederasyon Ön Anlaşması*’nı ise Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franyo Tucman imzalamışlardır⁸⁰. İmza töreninde Türkiye, Rusya, Kanada, Avusturya, İsveç ve Norveç’in dışişleri bakanları da bulunmuşlardır. Bu anlaşmanın önemli hükümlerine göre:

⁷⁷ Ferai Tınç, “ABD’nin Bosna Plânı ve Türkiye”, *Hürriyet Gazetesi*, 27 Şubat 1994.

⁷⁸ “Bosna’ya İlk Cumhuriyet Formülü”, *Hürriyet Gazetesi*, 26 Şubat 1994, s.14.

⁷⁹ İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.*, s. 56; Emel G. Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 166.

⁸⁰ İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.*, s. 57; Emel G. Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 166-167.

- (a). *Bosna-Hersek'te yaşayan Boşnaklarla Hırvatlar, ülke topraklarının yarısında bir federasyon kuracak,*
- (b). *Bu federasyon sonradan Hırvatistan'la bir konfederasyon oluşturacak,*
- (c). *Federasyon, kendi içinde kantonlara bölünecek,*
- (d). *Her kantonun kendi parlamentosu ve hükümeti bulunacak,*
- (e). *Dış politika, savunma ve ekonomi dışında kantonlar, merkezi yönetimden bağımsız hareket edecek,*
- (f). *Federasyonun yasama organı iki meclisten oluşacak,*
- (g). *Devlet başkanlığı Müslüman ve Hırvat liderler tarafından dönüşümlü olarak birer yıl süreyle yürütülecektir*⁸¹.

Bosna Hersek Federasyonu nüfus yapısına göre *Una-Sana Kantonu* (Boşnak), *Posavina Kantonu* (Hırvat), *Tuzla Kantonu* (Boşnak), *Zenica-Doboj Kantonu* (Boşnak), *Bosna-Podrinje Kantonu* (Boşnak), *Merkez Bosna Kantonu* (Karışık), *Hersek-Neretva Kantonu* (Karışık), *Batı Hersek Kantonu* (Hırvat), *Saraybosna Kantonu* (Boşnak), *Livno Kantonu* (Hırvat) olmak üzere 10 kantona ayrılmıştır. Bunlardan 5'i Boşnakların yoğun olduğu, 3'ü Hırvatların çoğunluğu teşkil ettiği ve 2'si karışık kantondur. Her kantonun kendi seçmenlerince doğrudan seçilen bir başkanı ve meclisi bulunmaktadır. Kanton meclislerinin üye sayısı, her kantonun nüfusuna göre değişmektedir. Kanton meclisleri, Başkan tarafından önerilen Kanton Başbakanını ve Hükümetini onaylamaktadır.

Kanton meclislerinin ve hükümetlerinin üzerinde "*Bosna-Hersek Federasyonu Temsilciler Meclisi*" ve "*Bosna-Hersek Halk Meclisi*" adıyla iki kanattan oluşan "*Bosna-Hersek Federasyonu Parlamentosu*" ve "*Bosna-Hersek Federasyonu Hükümeti*" yer almaktadır⁸².

Ayrıca 10 Kasım 1995 tarihinde Dayton'da, Aliya İzzetbegoviç ve Franyo Tucman, Bosna-Hersek'teki Boşnak-Hırvat Federasyonu'nu güçlendirmek için yeni bir anlaşma imzalamışlardır. Anlaşmanın daha önemli hükümleri arasında; gümrük birliğinin kurulması, Mostar kentinin bütünlüğünün korunması, mültecilerin yurtlarına dönebilmeleri ve federasyon içinde serbest dolaşım hakkının verilmesi yer almaktadır⁸³.

⁸¹ "Bosna'da Barış Resmileşti", *Hürriyet Gazetesi*, 19 Mart 1994, s.13.

⁸² <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Bosna%20Hersek.doc>. s. 12-13;

<http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/Bosna/2siyasi.html>. s. 7.

⁸³ İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.*, s.93-94.

(2). Dayton (Paris) Antlaşması

Bosna-Hersek savaşını sona erdirmek üzere sürdürülen barış sürecinde bazı sıkıntılar yaşanmıştır. Buna rağmen büyük devletlerin, özellikle ABD'nin diplomatik çabaları sonucunda, 1 Kasım 1995 tarihinde Bosna-Hersek savaşına taraf olanlar, Amerika'nın Ohio eyâletinde, Dayton'da bir araya gelmişlerdir. Görüşmelere Aliya İzzetbegoviç Bosna-Hersek Cumhuriyeti, Franyo Tucman Hırvatistan Cumhuriyeti ve Slobodan Miloşeviç Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (Republika Sırska) heyetlerinin başkanları sıfatıyla katılmışlardır. Bunların yanısıra AB, Fransa, Federal Almanya, Rusya Federasyonu, İngiltere ve ABD temsilcileri de gözlemci olarak iştirak etmişlerdir. Dayton Barış Görüşmeleri'nin açılış töreninden önce, ABD Dışişleri Bakanı Warren Christopher, milletlerarası ara bulucular tarafından hazırlanmış 10 bölümlük barış plânı taslağını takdim etmiştir⁸⁴.

Dayton'da 20 gün süren barış müzakereleri sonucunda, 21 Kasım 1995 tarihinde "*Bosna-Hersek'te Barış İçin Genel Çerçeve Antlaşması*" metni ve ekleri, ilgili devlet temsilcileri ve gözlemciler tarafından parafe edilmiştir. Sivil ve askerî alanlarda düzenlemeler içeren Dayton Barış Antlaşması uyarınca, *Bosna-Hersek Devleti*'nin, *Bosna-Hersek Federasyonu* (anlaşmaya kadar *Boşnak-Hırvat Federasyonu*) ve *Republika Sırska*'dan (Sırp Cumhuriyeti) meydana gelmesi ve devlet sınırlarının milletlerarası alanda tanınması öngörülmüştür⁸⁵. Bu anlaşma 23 Kasım 1995'te YFC (Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti) ile Republika Sırska'nın liderleri ve 29-30 Kasım 1995'te Bosna-Hersek Parlamentosu tarafından da onaylanmıştır⁸⁶.

Bu gelişmeleri takiben Dayton'da parafe edilen "*Bosna-Hersek'te Barış İçin Genel Çerçeve Antlaşması*" yani *Dayton Barış Antlaşması*, 14 Aralık 1995 tarihinde, Paris'te, (30'dan fazla ülke temsilcisinin katıldığı bir toplantıda) resmen kabul edilmiştir⁸⁷. Antlaşmayı Batı Temas Topluluğu üyesi beş ülkenin ve AB temsilcisinin şahitliğinde Bosna-Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç, Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Miloseviç ve Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franyo Tucman imzalamışlardır. Antlaşma Paris'te imzalanmış, ama ismi değişmeyerek Dayton olarak kalmıştır⁸⁸.

Antlaşmanın temel hükümlerine göre:

⁸⁴ Emel G. Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 225; İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.*, s. 93.

⁸⁵ İsmail Soysal, Şule Kut, *a.g.e.*, s. 94.

⁸⁶ *A.g.e.*, s. 95.

⁸⁷ *A.g.e.*, s. 96.

⁸⁸ Osman Karatay, *a.g.e.*, s. 18.

(a). *Bosna-Hersek (Bosna i Hercegovina) Devleti; Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti (Republika Sırska) olmak üzere iki kısma ve küçük bir özerk bölge olan Brčko'ya ayrılmıştır*⁸⁹. (Bkz. Ek: 12).

(b). *Dayton sonrasında Bosna-Hersek Devleti'ni oluşturan bu birimlerden Bosna-Hersek Federasyonu % 51.46 (26.345 km²), Sırp Cumhuriyeti % 48.52 (24.840 km²) ve milletlerarası bir idarede bulunan Brčko bölgesi % 0.02 (12 km²)'ye sahip olacaktır. Yani toprakların yaklaşık % 51'i Hırvat-Müslüman Federasyonu'na ve % 49'u Sırp Cumhuriyeti'ne ait olacaktır*⁹⁰.

(c). *Bosna-Hersek; tek başkanlı, tek bayraklı ve tek para birimli bir devlet yapısına sahip olacaktır.*

(d). *Federal Anayasa kapsamında bir düzen getirilerek; Halk Meclisi ve Temsilciler Meclisi'nden ikili bir parlamento, iki üye Bosna-Hersek Federasyonu'ndan ve bir üye Sırp Cumhuriyeti'nden olmak üzere bir Başkanlık Konseyi, Bakanlar Kurulu, Anayasa Mahkemesi ve Merkez Bankası teşkil edilecektir.*

(e). *Devlet; dış politika, dış ticaret, ulaşım, haberleşme, hava trafiği kontrolü, milletlerarası kuralların uygulanması ve para politikasından sorumlu bir anayasaya sahip olacaktır.*

(f). *Sarayevo, başkent olmaya ve Müslüman-Hırvat Federasyonu'nun bünyesinde kalmaya devam edecektir.*

(g). *Bosna'da yaşayan bütün insanlara, iki kısımda özgürce hareket ve seyahat etme hakkı tanınacaktır.*

(h). *Seçimler, milletlerarası denetim altında, serbest ve demokratik ortamda yapılacaktır.*

(i). *Göç etmek mecburiyetinde kalanlar, evlerine dönebilecekler veya uygun tazminat talebinde bulunabileceklerdir.*

(k). *İnsan hakları, milletlerarası bir komisyon tarafından düzenlenecek, savaş suçlusu olarak belirlenenler siyasî haklarını kaybedecekler ve yargı önüne çıkarılacaklardır.*

(l). *Antlaşma'nın uygulanabilmesi amacıyla bölgede NATO uygulama gücü (IFOR-Implementation Force) adı altında 60.000 civarında askerden oluşan askerî bir güç görevlendirilecektir.*

⁸⁹ <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Bosna%20Hersek.doc>. s. 9-10.

⁹⁰ http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/Bosna/2_siyasi.html. s. 3.

(m). *Bosna'nın doğusunda kalan Gorazde ile Hırvat-Müslüman Federasyonu arasında bir koridor oluşturulacaktır*⁹¹.

Fakat yapılan bu barış görüşmeleri sonucunda, *Srebrenica ve Zepa gibi Müslümanlar için önemli olan bazı yerler Sırlara bırakılmıştır*. Bu suretle Sırlar; savaşa sebebiyet vermeleri, Boşnaklara soykırım uygulamaları, değerli tarihî eserleri tahrip etmeleri ve akla gelebilecek her çeşit zulmü işlemelerine rağmen âdeta ödüllendirilmişlerdir⁹².

Böylece aynı gün yürürlüğe giren söz konusu antlaşmayla, 1992-1995 yılları arasında, 43 ay süren bu kanlı savaş resmen sona ermiştir⁹³. Ancak Bosna-Hersek için savaşın bilânçosu çok ağır olmuştur. Öyle ki; Bosna'nın Devlet Sağlık Koruma Bürosu'nun 26 Mart 1996'da yaptığı açıklamaya göre, çoğunluğu sivil 278.000 Bosnalı (toplam nüfusun % 6.37'si) öldürülmüş veya kaybolmuş, 175.000'i yaralanmış ve 700.000 kişi yurt dışına olmak üzere 1.370.000 kişi (toplam nüfusun % 31.39'u) göç etmek zorunda kalmıştır⁹⁴.

Evlerin % 40'ı, Saraybosna'daki sanayi tesislerinin % 90'ı, diğer yerlerdeki sanayi tesislerinin % 40'ı, telekomünikasyon ve radyo-tv tesislerinin tamamı tahrip edilmiştir.

Ekonomi çökmüş, toplam üretim savaş öncesiyle karşılaştırıldığında % 8,2'ye düşmüş, nüfusun % 80'i insanî yardıma muhtaç kalmıştır⁹⁵.

4. Sonuç

a. Yugoslavya'nın Parçalanmasına Yol Açan Sebepler

1980'den sonra Eski Yugoslavya'daki etnik anlaşmazlıklar 1990'larda devleti parçalamaya götüren olaylara dönüşmüştür. Öyle ki, 1991'de Slovenya ile Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilân etmeleri üzerine, Sırbistan'ın idaresinde bulunan Federal Ordu bu cumhuriyetlere taarruz etmiştir. 1992 yılında Bosna-Hersek'in de bağımsızlığını ilân etmesi üzerine, Federal Ordu ile Bosnalı Sırlar ve Hırvatlar, Müslümanlara saldırmışlardır. Böylece 1992-1995 yılları arasında kanlı bir savaş yaşanmıştır. Kosova'da da bağımsızlık hareketlerini bastırmak üzere, Federal Ordu'nun

⁹¹ "Bosna'ya Barış Getirecek İmzalar Resmen Atıldı", *Türkiye Gazetesi*, 15 Aralık 1995, s. 1; Emel G. Osmançavuşoğlu, *a.g.e.*, s. 226-227;

http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/Bosna/2_siyasi.html. s. 7-8.

⁹² Necati Özfatura, "Bosna'da Haçlı Savaşı", *Türkiye Gazetesi*, 15 Aralık 1995, s. 5.

⁹³ "Türkiye Bosna'ya Kucak Açtı", *Sabah Gazetesi*, 29 Kasım 1995, s. 15.

⁹⁴ "Demografiska Struktura Republike Bosne i Hercegovine",

<http://www.hdmagazine.com/bosnia/census.html>. s. 1.

⁹⁵ http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/Bosna/2_siyasi.html. s. 9.

müdahalesiyle 1998-1999 yılları arasında savaş cereyan etmiştir. Ülkenin birçok yerinde çıkan iç savaş, 1918'de "*Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı*" adıyla kurulan ve isim değişiklikleriyle birlikte yaklaşık 70 yıl süren bu birliğin (Eski *Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti*'nin) parçalanmasını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Sonuçta, 1991'de *Slovenya, Hırvatistan* ve *Makedonya* cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanmışlardır. 1995'te *Bosna-Hersek*'te (*Müslüman-Hırvat Federasyonu* ve *Sırbistan Cumhuriyeti*'nden oluşacak şekilde) yeni bir yapı oluşturulmuştur. 1999'da NATO'nun müdahalesi sonucunda *Kosova* da fiilen Sırbistan'ın bünyesinden ayrılmış ve 2008 yılında bağımsızlığını ilân etmiştir. *Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti*'nin vârisi olarak ise, (*Sırbistan* ve *Karadağ* cumhuriyetleri, Sırbistan'ın bünyesinde yer alan *Voyvodina* ve Sırbistan'la Karadağ arasında taksim edilen *Sancak*'ın dahil olduğu) yeni *Federal Yugoslavya* veya sonradan *Sırbistan* ve *Karadağ* adıyla anılan devlet, tarih sahnesindeki yerini almıştır. Ancak Sırlarla Karadağlıların meydana getirdiği bu devlet, *Yugoslavya Krallığı*'nin veya *Tito Yugoslavya*'sının yerini alamamış, "*Üçüncü Yugoslavya*" olamamıştır. Hatta Batıların kışkırtma ve yönlendirmeleri sonucunda kökeni, milliyeti, dili, dini, mezhebi ve sosyo-kültürel yapıları bakımından Sırlarla aynı özellikler taşımalarına rağmen Karadağlılar da 2006 yılında bu devletten ayrılmışlardır. İç savaşın sonucunda Yugoslavya altı kısma parçalanmış ve bu devletin vârisi olan Sırların idaresinde sadece Sırbistan, *Voyvodina* ve *Sancak*'ın bir kısmı kalmıştır.

Yugoslavya'nın dağılmasında ve parçalanmasında; ülkede çok sayıda millet ve azınlığın yaşaması, milliyetçiliğin alevlenmesi, milliyetçiliğin şovenizm ve irredantizme dönüşmesi, azınlık meseleleri, toplumların farklı sosyo-kültürel yapıları, cumhuriyetler arasındaki gelişme farklılığı, millî gelirin eşit paylaşılmaması, Batılı devletlerin provokasyonları, müdahaleleri ve ülkenin bazı kısımlarını nüfuzları altına alma çabaları vs. sebepler etkili olmuştur. Yugoslavya'nın parçalanmasına yol açan bu sebepleri ise şu şekilde özetleyebiliriz:

(1). Yugoslavya'da Çok Sayıda Milletin Yaşamaması

Yugoslavya, bünyesinde çok sayıda millet, azınlık ve farklı toplumların yaşadığı bir ülkeydi. Ülkenin dâhilinde, federe devlet kurma hakkına sahip olan *Sırlar, Hırvatlar, Slovenler, Boşnaklar, Makedonlar* ve *Karadağlılar* vardı. Bunların yanı sıra *Arnavutlar, Macarlar, Rutenler, Slovaklar, Romenler, Türkler, Bulgarlar, Çekler, Çingeneler, İtalyanlar, Avusturyalılar, Grekler, Yahudiler, Almanlar, Polonyalılar, Ulahlar*, kendini *Yugoslav* olarak adlandıranlar vd. yaşamaktaydı. Söz konusu demografik yapısıyla Yugoslavya, tam anlamıyla bir milletler mozaigini teşkil

etmekteydi. Bu kadar farklı kökenden milletleri bir arada tutmak hayli zordu. Zaten devletin kurulduğu 1918'den itibaren Yugoslavya'nın demografik yapısından kaynaklanan meseleler ve ihtilâflar mevcuttu. Krallık ve komünizm dönemlerinde millet ile azınlıklar, baskı ile sindirilmişlerdir. Yoğun sosyo-kültürel faaliyetler, iktisadî baskılar ve psikolojik propaganda metotları ile “*Yugoslav üst kimliği*” oluşturmaya veya “*Yugoslavya vatandaşı*” yaratmaya çaba harcanmıştır. Aslında bütün unsurları Slavlaştırarak tek bir Sırp milleti yaratma amacı güdülmüştür. Dolayısıyla devlet otoritesi güçlü olduğu dönemlerde etnik gruplar arasındaki meseleler, tartışmalar, ihtilâflar dondurulmuştur. Fakat hakikî mânâda çözüm bulunamamıştır. 1980'de Tito'nun ölümünden sonra, “*Yugoslav üst kimliği*” oluşturma yerine “*millî kimlik*” öne çıkmıştır. Milliyetçilik alevlenmiştir. Hatta Sırp, Hırvatlar, Slovenler diğerlerinden farklı ve üstün olduklarını ileri sürmüşlerdir. Batılı emperyalistlerin tahrikleri ve Yugoslavya'daki siyasî gelişmelerin etkisiyle ayrılıkçılık, ırkçılık, irredantizm, şovenizm akımları kuvvetlenmiştir. Bununla orantılı olarak diğer unsurları hâkimiyet altına almak ve asimilasyona tâbi tutmak yönünde takip edilen faaliyetlere de hız verilmiştir. Bu ise farklı köken, din ve kültürlere mensup unsurlar arasında önce gerginliğin tırmanmasına, sonra da çatışmalara ve hatta iç savaşlara yol açmıştır.

(2). Din, Mezhep ve Kültür Farklığı

Sırp, Hırvat ve Slovenlerin Slav ve Hristiyan olmalarına rağmen mezhepleri farklıdır. Sırp Ortodoks, Slovenlerle Hırvatlar ise Katolik'tir. Diğer taraftan Roma İmparatorluğu 395 yılında iki kısma ayrılınca bugünkü Hırvatistan ve Slovenya toprakları Batı Roma, Sırbistan ve Karadağ'a ait olan yerler de Doğu Roma hâkimiyetinde kalmıştır. Dolayısıyla söz konusu bölgelere Slavlar yerleşince batıdaki kitleler Katolik olup Vatikan'a, doğuda bulunanlar ise Ortodoksluğu benimseyip Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Ayrıca Hırvatlar ile Slovenler, sonradan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hâkimiyetinde iken Alman, Macar ve İtalyan kültürlerinden etkilenmiştir. Diğer taraftan Sırp, Karadağlılar önceleri Bizans, Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra ise büyük ölçüde Türk kültürünün tesiri altında kalmışlardır. Bu da kültür farklılığını daha fazla arttırmıştır. Hun, Avar ve Peçenek kökenli olan Bosnalılarla Sancaklılar ise Hristiyanlığa sıcak bakmamışlardır. Bu dinden değişik bir anlayışa sahip olan ve eski Türk inancıyla büyük ölçüde örtüşen Bogomil mezhebini benimsemişler, Osmanlı döneminde ise İslâmiyet'i kabul etmişlerdir. Neticede Bosnalılar, dil yönünden Slav kültürünün etkisinde kalmakla birlikte, dinî yönden tamamen ayrılmışlar, düşünce ve yaşama tarzı bakımından kendi benliklerini korumayı başarmışlardır. İilir kökenli ve Müslüman olan Arnavutların ayrı

dilleri vardır. Sosyo-kültürel yapıları ise İilir, Türk ve İslâm temeline dayanmaktadır. Dolayısıyla bunlar da Slav unsurlardan farklı özelliklere sahiptirler. Demek ki;

(a). *Katolik mezhebi ve Batının etkisi,*

(b). *Ortodoks mezhebi ve Bizans kültürü,*

(c). *İslâmiyet ve Türk kültürünün etkisiyle ayrı kültür ortamları oluşmuştur.*

Bu çerçevede Balkan Yarımadası'ndaki milletler, farklı din veya mezhepleri kabul etmişlerdir. Dolayısıyla Eski Yugoslavya'da (Yugoslav istatistiklerine göre) % 41 Ortodoks, % 32 Katolik, % 12 Müslüman ve % 15 Protestan vardır. Ancak dinlerle ilgili verilen bu oranların doğruluğu şüphelidir. Çünkü 25 milyona yakın bir nüfusa sahip olan Eski Yugoslavya'da 1991 yılında takriben 6.100.000 Müslüman (Türk, Boşnak, Torbeş, Arnaut, Gorali, Çingene) yaşamaktaydı. Bu da % 24.4 oranında bir nüfusu teşkil etmekteydi. Yukarıda da belirtildiği gibi ayrı kökenlerden gelen ve farklı dil, din, mezhep ve sosyo-kültürel yapıya sahip olan bu milletlerin devamlı rekabet ve mücadele hâlinde oldukları gözlenmektedir.

(3). Sırların Aşırı Milliyetçiliği

İç savaşı hızlandıran en önemli faktörlerden biri, Sırların Yugoslavya'yı Sırbistan hâline getirmek ve bütün unsurları Sırplaştırmak düşüncesi olmuştur. Buna tepki olarak diğer milletler de varlıklarını korumaya yönelmişlerdir. Böylece cumhuriyetler arasındaki mücadeleler şiddetlenmiştir. Bosna-Hersek'teki hadiseler de Sırbistan'ın, Hırvatistan ve Slovenya ile mücadelesinin bir devamını oluşturmuştur.

(4). İktisadî Durum

Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık arayışının ardından, özgürlük tutkusu ve milliyetçilik anlayışıyla birlikte iktisadî durum da önemli rol oynamıştır. Yugoslavya'daki genel iktisadî bunalımın yanı sıra, Hırvatlarla Slovenlerin, ortak gelire diğer cumhuriyetlerden çok daha yüksek oranlarda katkıda bulunmalarına karşılık, federal bütçeden az oranda istifade edebilmeleri de memnuniyetsizliği arttırmıştır.

(5). Yabancı Devletlerin Kışkırtmaları

Yugoslavya'nın parçalanmasından çıkar bekleyen devletlerin, örneğin Almanya, Avusturya ve İtalya'nın, bunalımın çıkması ve tırmanmasındaki rolleri büyüktür. Özellikle Almanya ile Avusturya, Adriyatik Denizi'ne

inmek ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırlarını kapsayacak şekilde kendi nüfuz bölgelerini meydana getirmek amacıyla, Slovenya ile Hırvatistan'ı desteklemiş, yönlendirmiş ve tahrik etmişlerdir. Bunlar, iktisadî bunalımı, tarihî ihtilâfları, sosyo-kültürel ve dinî farklılıkları istismar ederek Slovenlerle Hırvatları kışkırtmışlar, silâh yardımı yapmışlar, askerî uzman göndermişler ve iç savaşın çıkmasıyla devletin parçalanmasında etkili olmuşlardır. Aynı şekilde Bosna-Hersek'i Sırbistan'a karşı yönlendirmişler, fakat savaş çıkınca gerekli desteği sağlamamışlardır. Tam tersine, Sırbistan ve Hırvatistan'ın saldırgan tutumlarına göz yumarak Bosna-Hersek'in ortadan kaldırılmasını tasvip etmişlerdir.

(6). Doğu Avrupa Ülkelerindeki Gelişmeler

Doğu Bloku ülkelerinde meydana gelen gelişmeler Yugoslavya olaylarını etkileyerek merkezîyetçiliğin zayıflamasını, çok partili sisteme geçilmesini, seçimlerin yapılmasını, milliyetçi akımların kuvvetlenerek tahriklerle şovenist ve irredantist görüşlere dönüşmesini hızlandırmıştır. Neticede dâhilî etnik çatışmalar aleniyet kazanmış ve bu durum da cumhuriyetler arasındaki sürtüşmeleri şiddetlendirmiş, hatta savaflara yol açmıştır.

b. Bosna-Hersek Meselesinin Çözümü

Bosna-Hersek'te yaşanan savaş, esas olarak Sırpların, Sloven ve Hırvatlarla olan ilişkilerinden ve Batı devletlerinin taraflı tutumundan kaynaklanmıştır. Diğer cumhuriyetlerin (Hırvatistan ve Slovenya'nın) Sırbistan'la sürdürdükleri mücadeleler ile birlikte, Bosna istemeyerek de olsa savafla doğru sürüklenmiştir. Bunda:

(1) "Büyük Sırbistan" ve "Büyük Hırvatistan"ı oluşturmayı hedefleyen Sırpların Hırvatların Bosna'yı kendi aralarında taksim etmeleri,

(2) Sırpların güçlü olmaları ve Bosna'ya hâkim olmak istemeleri,

(3) Bosna'daki Hırvatların Müslümanları kışkırtmaları, samimi olmayan tutum ve davranışları,

(4) Boşnakların bağımsızlıklarını ve ülke bütünlüğünü korumaya yönelik çabaları,

(5) Batılı devletlerin, (Sırbistan'la Hırvatistan arasındaki mücadelede) Hırvatlara üstünlük sağlamak amacıyla Boşnakları Sırplara karşı savafla sokma çabaları,

(6) Özellikle, Batıların, Balkanlar'da bağımsız bir Müslüman devletin varlığını onaylamamaları vd. sebepler etkili olmuştur.

Bosna-Hersek üzerindeki Sırp iddiaları yeni değildir. Sırbistan 1878'de bağımsızlığını kazanınca gözünü Bosna-Hersek'e çevirmiştir. Avusturya-Macaristan 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak edince en şiddetli tepkiyi Sırbistan göstermiştir. Hatta Sırpların, Avusturya Arşidükü Ferdinand'ı, Saraybosna'da öldürmeleri I. Dünya Savaşı'nın çıkmasında etkili olmuştur.

Bosna-Hersek'te cereyan eden kanlı savaşlar, var olan kin ile nefret ise, eski düzenin ve Boşnak-Sırp-Hırvatlardan oluşan etnik mozağin devamını son derece güçleştirmiştir. Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunmasını ve üç ayrı milletin en azından yakın gelecekte, birlikte ve güven içinde yaşamasını neredeyse imkânsızlaştırmıştır. Zira bu unsurların birbirlerine olan güveni tamamen ortadan kalkmıştır.

Bosna Sırpaları, geleceklerinin güvencesini Yugoslavya bünyesinde görmektedirler. Bu amaçla Bosna-Hersek topraklarının % 68'ini Sırbistan'a bağlamaya çaba harcamaktadırlar. Bu ise mevcut nüfus durumlarına göre çok yüksek bir oranı teşkil etmektedir.

Hırvatlar da, Bosna-Hersek bünyesinde kalmayı istemeyerek buranın mümkün olduğu kadar büyük bir kısmını Hırvatistan'a bağlamayı hedeflemektedirler. Dolayısıyla önce Boşnak-Hırvat Federasyonu'nun kurulmasını, ikinci aşamada ise Hırvatistan ile bir konfederasyonun oluşturulmasını tercih etmişlerdir.

Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlarla iki ayrı cephede uzun süren savaştan ve özellikle uygulanan ambargodan büyük ölçüde zayıflamışlardı. 1995 yılında fazla direnecek güçleri kalmamıştı. Savaşı sürdürecektir yeterli silâh ve cephaneleri de yoktu. Ağır silâh, zırhlı araç, füze, helikopter ve uçaklara zaten savaşın başlangıcından itibaren sahip değillerdi. Yiyecek, yakıt ve akla gelebilecek her çeşit malzeme sıkıntısı da çekmekteydiler. Öte yandan BM, AT ve diğer milletlerarası teşkilâtlar, ABD, Avrupa ve İslâm devletleri de Sırp ve Hırvat saldırılarının durdurulması için ciddi bir girişimde bulunmamışlardır. Tam tersine Batılılar, plânlarını Bosna'nın taksimatı üzerine yapmışlardır. Bu plânlarını da Boşnaklara kabul ettirmek için baskıya başvurmuşlardır. Bu gelişmeler karşısında Boşnaklar, Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ve bütünlüğünü sağlayamayacaklarını anlamışlardır. Sonuçta; önce *Boşnak-Hırvat Federasyon Antlaşması*'ni, daha sonra ise *Dayton Barış Antlaşması*'ni imzalamaya mecbur kalmışlardır.

ABD'nin hazırladığı barış plânı ve Boşnakların Hırvatlarla imzalamak mecburiyetinde kaldıkları *Federasyon Antlaşması*, Müslümanların bağımsızlıklarını korumak yönündeki amaçlarından oldukça uzaktır. Boşnaklar hem topraklarını kaybetmişler, hem de Hırvatlarla bir konfederasyon kurmaya mahkûm edilmişlerdir. Ayrıca Hırvatların II. Dünya

Savaşı sırasında ve 1990'dan sonraki yıllarda yaptıkları vahşet ve Büyük Hırvatistan'ı kurma istekleri göz önünde bulundurulduğunda, Boşnakların geleceği konusunda endişe duymamak mümkün değildir. Nitekim söz konusu plan, Boşnakların nüfus oranları veya geleceği düşünülerek hazırlanmamıştır. Önce Boşnaklar uzun süren bir savaşta zayıf düşürülmüşler, sonra da uygulanan ambargo ve baskılarla umutsuzluğa sevk edilmişler, nihayet kendilerinin aleyhinde olan bir çözümü kabule mecbur edilmişlerdir.

Dağılan Yugoslavya'nın ve çöken sosyalizmin getirdiği felâketten en fazla Bosna-Hersek etkilenmiştir. Sırlarla Hırvatların saldırılarıyla başlayan, 200 binden fazla (250 bin⁹⁶-300 bin⁹⁷) Boşnak'ın öldüğü, yüz binlerce insanın sakat kaldığı, savaş mağduru olduğu ve çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kaldığı⁹⁸, evlerle sanayi tesislerinin tahrip edildiği, ekonominin çöktüğü, takriben üç buçuk yıl süren ve bütün Balkanları etkileyen bu kanlı savaş sona erdirilmiştir. Ancak sağlanan yapay barışla, saldırganlarla soykırıma uğrayanlar aynı kefeye koyulmuşlardır. Sırlarla Hırvatlardan soykırım ve mezâlimin hesabı sorulmamış, tam tersine saldırganlar âdeta mükâfatlandırılmış ve nüfus oranlarının çok üzerinde toprak kazanmışlardır. Öyle ki; Eski Yugoslavya Devleti'nce yapılan resmî nüfus sayımlarına göre, Bosna'da % 44 Müslüman, % 31 Sırp, % 17 Hırvat, % 8 diğerleri (yani ekseriyetle Yugoslav kaydedilen Müslümanlar) olduğu⁹⁹ belirtilmesine rağmen, Müslümanlara % 33 oranında, Sırlara % 49 civarında toprak verilmiştir. Toprak bölüşmesinde, nüfusun % 31'ini teşkil eden Sırlara ülkenin yarısının bırakılması büyük bir adaletsizlik olmuştur. Bu anlaşma ile bir taraftan savaşın mağduru olan Boşnakların hakları gasp edilmiş, diğer taraftan soykırım ve etnik temizliğe dayanan savaşın sonuçları BM, ABD ve AT tarafından benimsenerek onaylanmıştır. Bunun yanı sıra Dayton Barış Anlaşması ile Bosna-Hersek Devleti, işlemediği zor, çok karmaşık bir siyasî yapıya büründürülmüş ve verimli çalışmaktan uzak, hantal bir yasama, yürütme ve yargı düzeni oluşturulmuştur. Bu yüzden ülke bütçesinin % 65'inin bürokratik işlemlere gittiği, mevcut yapı nedeniyle adalet, eğitim ve sağlık gibi konularda krizlerin yaşandığı gözlenmektedir.

Geleceğin belirsizliği ve ağır ekonomik krizin mevcudiyeti, istikrarsızlığa ve dolayısıyla ümitsizlik ve itimatsızlığa yol açmaktadır. Bölge halkında yeni bir savaşın yaşanmayacağına dair güven bulunmamaktadır. Bu hassas

⁹⁶ Osman Karatay, *a.g.e.*, Ankara 2002, s. V.

⁹⁷ Necati Özfatura, "Bosna'da Haçlı Savaş", *Türkiye Gazetesi*, 15 Aralık 1995, s.5.

⁹⁸ Adem Yavuz Arslan, "Dondurulmuş Sorunlar ülkesi", *Aksiyon*, S. 448, 7 Temmuz 2003, s. 40; *Bosna-Hersek Krizinde*, s. 7.

⁹⁹ "Ethnic Majorities", "Population Structure", <http://www.lib.utexas.edu/maps/Bosnia.html>.

durumdan istifade eden Avrupalılar, yaptıkları yoğun propagandalarla, “barışın devam etmesini sağlayabilmek için, öncelikle üç toplumun beraber AB’ye üye olması gerektiği” tarzındaki düşüncüyü halka aşılamışlardır.

Bu hâliyle Dayton Antlaşması, aslında barıştan ziyade uzun süreli bir ateşkestir. Söz konusu antlaşma savaşı durdurdu, ancak barışı getirmede fazla başarılı olamadı. Hatta bu süreçte, barışın garantisi, bölgedeki milletlerarası güçtür. Yani mevcut durum, silâh zoruyla temin edilmektedir.

Nitekim Dayton Barış Antlaşması’nın yürürlüğe girmesinin üzerinden beş yıla yakın bir süre geçmesine rağmen, ülkede hâlâ bütünlük sağlanamamış, tek devlet tesis edilememiştir. Meseleler ve anlaşmazlıklar henüz çözümlenememiştir. Aslında, dondurulan anlaşmazlıklarla meseleler yumağı ve dondurulmuş bir kriz bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi meselenin çözümlenme şekli, Sırlarla Hırvatların 1991’de gizli görüşmelerle Bosna-Hersek’in bölünmesine dair vardıkları anlaşmaya uymaktadır. Avrupa devletleri de bu tür bir çözümü desteklemektedir. Bu durum ise öncelikle Amerika tarafından, Rusya’nın, Sırbistan vasıtasıyla Balkanlar’da nüfuzunu artırma yönündeki çabalarına set çekmek gayesiyle benimsenmiş görünmektedir. Ayrıca Sırlar, Hırvatlar ve Batılılar “Doğu Meselesi” çerçevesinde, Balkanlar’ın merkezinde Türkiye ile tarihî ve sosyo-kültürel bağları bulunan bir İslâm devletinin varlığından rahatsızlık duymaktadırlar. Bu yüzden Balkanlar’ın ortasına doğru bir “el” gibi uzanan Bosna’yı öncelikle Sancak’tan ve Türklerle diğer Müslümanların yaşadığı güney bölgelerinden ayırmayı, sonra da bu devleti ortadan kaldırmayı ve Müslüman Boşnakları asimilasyona tâbi tutmayı Hristiyanlık açısından kendilerine görev saymaktadırlar. (Bkz. Ek: 11). Bosna-Hersek ve Kosova meseleleri unutulunca, Batılılar, Sırlarla diğer Hristiyan unsurları kullanarak Sancak’ı ve belki de Arnavutluk ve Makedonya’yı yeniden bir düzenlemeye tâbi tutup İslâm unsurunu etkisiz bırakma, özellikle Türkleri çeşitli metotlarla asimile veya yok etme teşebbüslerinde de bulunabileceklerini tahmin etmek mümkündür. Bu yüzden Bosna-Hersek, Sancak, Kosova, Makedonya ve hatta Arnavutluk’ta yeni gerginliklerin yaşanması, çatışmaların çıkması veya iç savaşların patlak vermesi ihtimâl dâhilindedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Alp, İlker, "Balkanlar ve Yugoslavya Olayları", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı: 332, Yıl: 111, Ankara Nisan 1992.
- Akarıslan, Mediha, *Bosna-Hersek ve Türkiye*, İstanbul 1993.
- Akgül, Deniz Altınbaş, Semra Rana Sezal, "Almanya'daki Türk Diasporası", http://circassiancanada.com.tr/arastirma/almanyadaki_turk_diasporasi%C4%B1.html.
- Arat, Reşit Rahmeti, "Kıpçak" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1977.
- Arslan, Adem Yavuz, "Dondurulmuş Sorunlar Ülkesi", *Aksiyon*, S. 448, 7 Temmuz 2003.
- Avdiç, Hakiya, *Polojay Muslimana u Sandjaku*, Sarajevo 1991.
- Bandjoviç, Safet, *İselivanye Muslimana İz Sandjaka*, Sarajevo 1991.
- Bora, Tanıl, *Milliyetçiliğin Provokasyonu*, İstanbul 1991.
- Bora, Tanıl, *Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, İstanbul 1994.
- Bosna i Hercegovina-Ustavne Regiye-Ukopno", <http://www.hdmagazine.com/bosnia/census/cens-sus.html>.
- "Bosna'da Barış Resmileşti", *Hürriyet Gazetesi*, 19 Mart 1994.
- Bosna-Hersek*, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul 1992.
- Bosna-Hersek Krizinde Uluslararası Kuruluşlar ve NATO*, Güneydoğu Avrupa Müttefik Kara Kuvvetleri Komutanlığı, İzmir 1993.
- "Bosna-Hersek" maddesi, *Büyük Larousse*, C. 3., İstanbul 1986.
- "Bosna Hersek" maddesi, *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1969.
- "Bosna-Hersek Sırp Halkı Cumhuriyeti İlân Edildi", *TANYUG*, 9 Ocak 1992.
- "Bosna Hersek'te Yedinci Sırp Özerk Bölgesi Kuruldu", *AFP*, 4 Kasım 1991.
- "Bosna-Hersek", *Türk Ansiklopedisi*, C. VII., (Millî Eğitim Bakanlığı), Ankara 1995.
- "Bosna'nın Kahraman Lideri", <http://www.yenimesaj.com.tr/index.php?sayfa=guncel&haberno=4549&tarih=2003.10.21>.
- "Bosna Sırp Hükümeti 1995 Yılında Yaşanan Srebrenitsa Katliamı ile İlgili Olarak Özür Diledi", http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/11/04111_srebrenica_serbia.shtml.
- "Bosna'ya Barış Getirecek İmzalar Resmen Atıldı", *Türkiye Gazetesi*, 15 Aralık 1995.

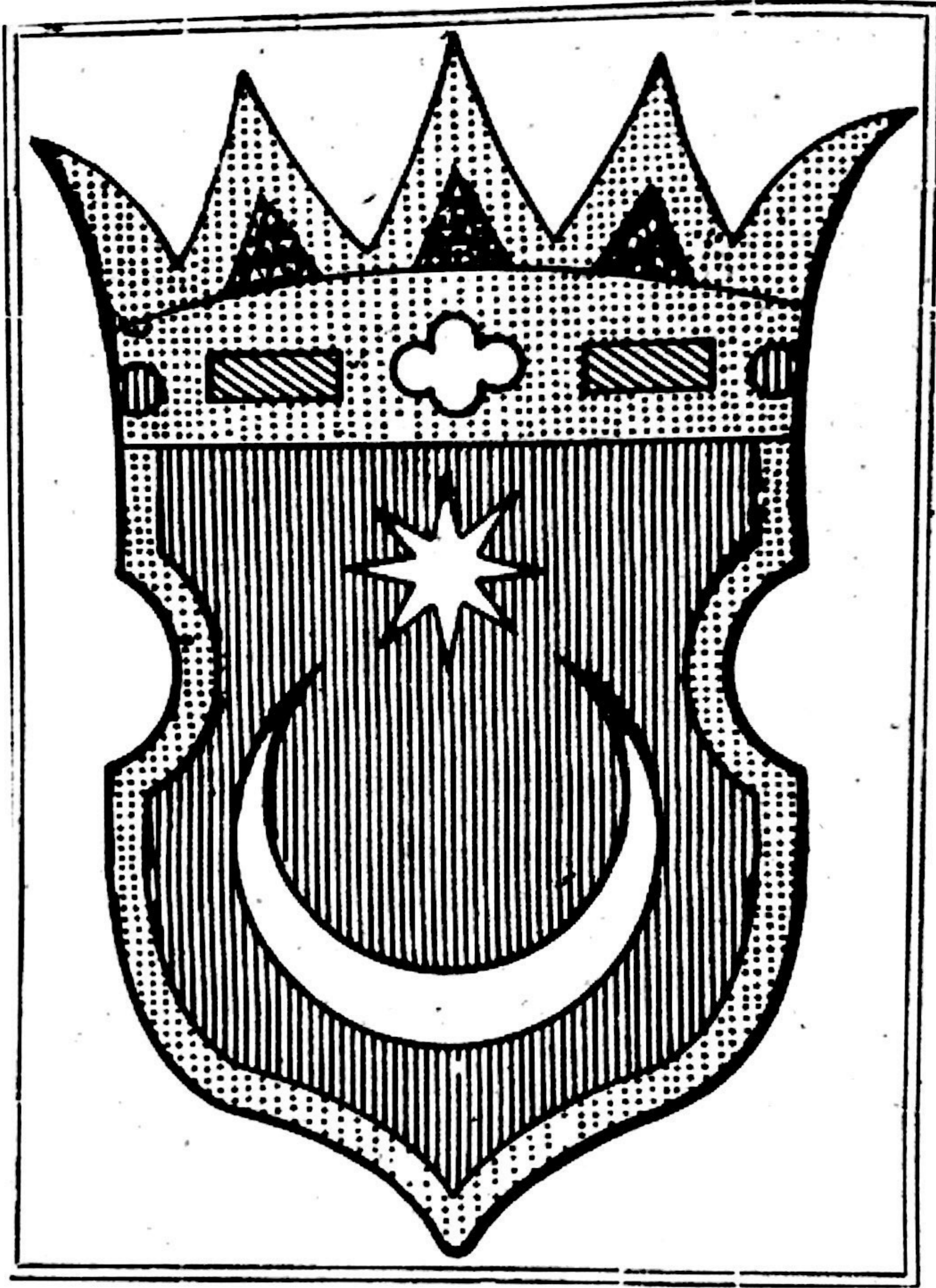
- “Bosna’ya İlk Cumhuriyet Formülü”, *Hürriyet Gazetesi*, 26 Şubat 1994.
- “Cırna Gora” maddesi, *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1986.
- “Demografska Struktura Republike Bosne i Hercegovine”,
<http://www.hdmagazine.com/bosnia/census.html>.
- “Derginin İntişarına Âmil Olan Sebepler Nelerdir?”, *Rodopların Sesi Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 1, İstanbul 1973.
- Dikici, Ali, “Srebrenica Katliamının Canlı Tanığı Hasan Nuhanoviç’in Hikayesi”,
<http://www.balgoc.org.tr/2004/srebrenica.html>.
- Djurjev, Branislav, “Bosna-Hersek” maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1992.
- “Dört Yeni Ülkeyi Tanıdık”, *Milliyet Gazetesi*, 07 Şubat 1992.
- Durdular, Ercan, “Hırvatistan Cumhuriyeti”, *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara Şubat 1993.
- Durdular, Ercan, “Sırbistan Cumhuriyeti”, *Bilgi*, Sayı: 6, Ankara Şubat 1993.
- “Dünya Hafızası Srebrenica’yı Nasıl ve Ne Zaman Terketti?” *The Wall Street Journal Europe*, 12-13-14 Nisan 2002, <http://f.neset.tripod.com/srebrenica.html>.
- Emin, İlhami, *Yugoslavya’yı Kimler Parçaladı?*, Yeni Avrasya Stratejileri Yayını, İstanbul 2000.
- “Ethnic Majorities”, “Population Structure”,
<http://www.lib.utexas.edu/maps/Bosnia.html>.
- Gemuhluoğlu, Hülya, “Karadağ”, *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara Şubat 1993.
- Gemuhluoğlu, Hülya, “Voyvodina Özerk Bölgesi”, *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara Şubat 1993.
- Giritli, İsmet, “Yugoslavya Bütünlüğünü Koruyabilecek mi?”, *Zaman Gazetesi*, 20 Temmuz 1991.
- Gökbel, Ahmet, “Bulgaristan Türk Halk Kültüründe Kuman (Kıpçak) Türklerinin Yeri”, *Bulgaristan Türk Folkloru*, II. Uluslararası Bulgaristan Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, Ankara 2001.
- Hadzic, H. Mehmed, *İslamizaciya Bosne i Hercegovine i Poriyeklo Bosansko-Hercegovaçkih Muslimana*, Sarayevo 1940.
- <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/RAPOR/Bosna/2siyasi.html>.
- http://www.lib.utexas.edu/maps/bosnia/ethnic_majoities_bosnia.jpg.
- <http://www.tika.gov.tr/Dosyalar/Bosna%20Hersek.doc>.
- “İşte Kosova’nın 500 Yıllık Kanlı Tarihi”, www.superonline.com.tr. 24 Mart 1999.

- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, İstanbul 1991.
- “Karadağ” maddesi, *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1971.
- Karatay, Osman, *Bosna-Hersek Barış Süreci*, Ankara 2002.
- Malcolm, Noel, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, Çeviren Özden Arıkan, İstanbul 1999.
- Mazower, Mark, *The War in Bosnia: An Analysis, Action for Bosnia*, London 1992.
- “Moslems in Yugoslavya”, *Review of International Affairs*, Belgrad 1985.
- Mughisuddin, Oya Akgönenç, “Bosna-Hersek, Kosova, Sancak ve Makedonya”, *Silâhli Kuvvetler Dergisi*, Sayı: 336, Yıl: 112, 15 Nisan 1993.
- “Müslümanlara Komplo”, *Günaydın Gazetesi*, 23 Temmuz 1991.
- Neziroğlu, İrfan, “Yugoslavya’da Dağılma Süreci”, *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, (Yugoslavya Federasyonunun Sonu: Etnik Bölünme, Özel Sayı), Sayı: 6, Ankara Şubat 1993.
- Nova Makedonya Gazetesi*, Üsküp 10 Eylül 1991.
- Osmançavuşoğlu, Emel G., *The Wars of Yugoslav Dissolution and Britain’s Role in Shaping Western Policy 1991-1995*, Ankara 2000.
- Özfatura, Necati, “Bosna’da Haçlı Savaşı”, *Türkiye Gazetesi*, 15 Aralık 1995.
- Özfatura, Necati, “Yugoslavya Ordusunun Slovenya’ya Müdahalesi”, *Türkiye Gazetesi*, 03 Temmuz 1991.
- “Population Resources”, <http://www.lib.utexas.edu/maps/Bosnia.html>.
- Sabah Gazetesi*, 30 Haziran 1993.
- “Sancak Bölgesi Özerklik Mücadelesi Veriyor”, *Yeni Batı Trakya Dergisi*, Sayı: 103, Yıl: 9, İstanbul Ekim 1991.
- Sandjak Muslims*, Muslim National Council of Sanjak, Novi Pazar 1993.
- “Sırbistan” mad., *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, C. 17, İstanbul 1986.
- “Sırbistan” mad., *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1973.
- “Sırpplar, Bosna’da Cumhuriyet Kurdu”, *Tercüman Gazetesi*, 23 Aralık 1991.
- “Sırp Vahşeti”, *Türkiye Gazetesi*, 21 Kasım 1998.
- “Srebrenica’da Olanların Hesabı Soruluyor”,
http://www.diplomatikgozlem.com/haber_oku.asp?id=137.
- Soysal, İsmail, Şule Kut, *Dağılan Yugoslavya ve Bosna-Hersek Sorunu: Olaylar-Belgeler 1990–1996*, Ortadoğu ve Balkan İnceleme Vakfı, İstanbul 1997.
- Tamzaralı, Serap, “Makedonya Cumhuriyeti”, *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara Şubat 1993.

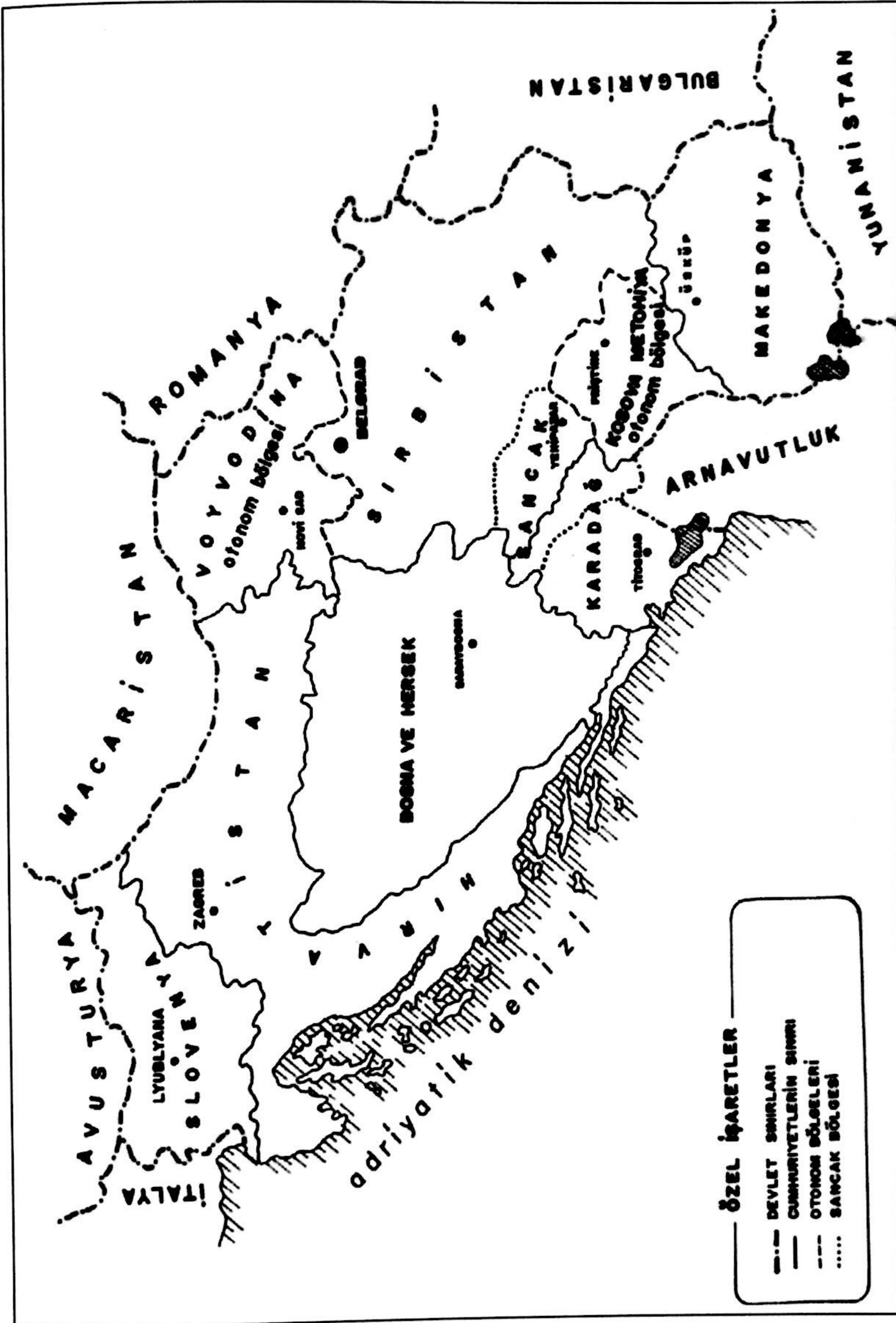
- Thomson, Mark, *A Paper House: The Ending of Yugoslavia*, London, Vintage 1992.
- Tınç, Ferai, "ABD'nin Bosna Plânı ve Türkiye", *Hürriyet Gazetesi*, 27 Şubat 1994.
- TRT-1*, 20:00 Haberleri, 21 Eylül 1993.
- "Türkiye Bosna'ya Kucak Açtı", *Sabah Gazetesi*, 29 Kasım 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara 1972.
- Varlı, Bahar, "Bosna-Hersek Cumhuriyeti", *Bilgi, TBMM Enformasyon Merkezi Dergisi*, Sayı: 6, Ankara Şubat 1993.
- Yel, Ali Murat, "Chirac Sadece Laiklerin ve Yahudilerin Cumhurbaşkanı mı?"
Samanyolu Haber,
<http://www.imp.com.tr/index.php?khide=1&ghide=1&dosya=&did=7036>.
- Yıldız, Zekeriya, *Geçmişten Günümüze Bosna-Hersek*, İstanbul 1993.
- "Yugoslavya'nın Kaybı Çok Büyük", *Türkiye Gazetesi*, 17 Nisan 1999.
- Yunanistan'ın Sesi Radyosu*, 23 Aralık 1991, saat: 13.44.
- Yücelden, Şerafettin, "Yugoslavya Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976.

İLKER ALP

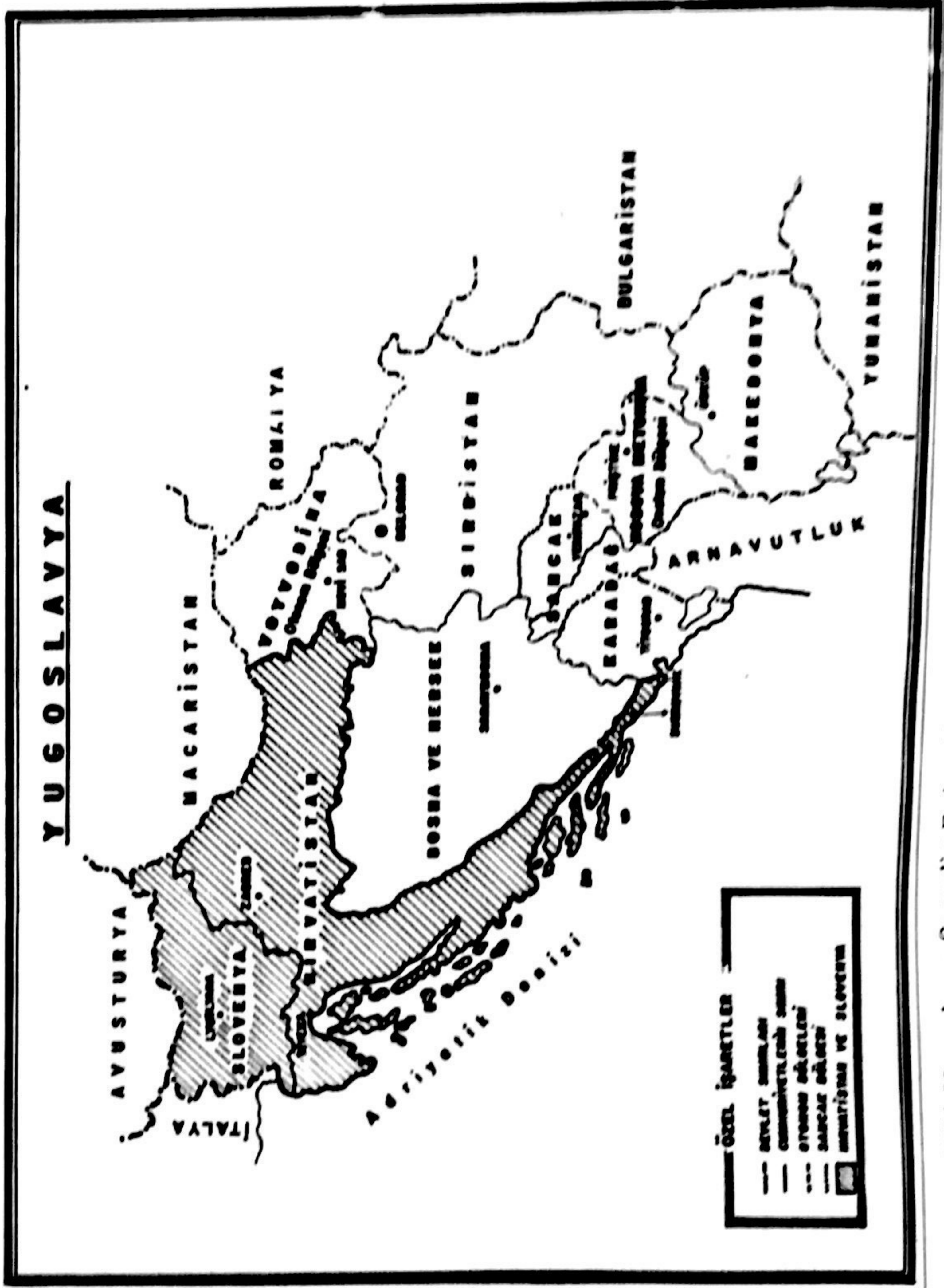
EKLER:

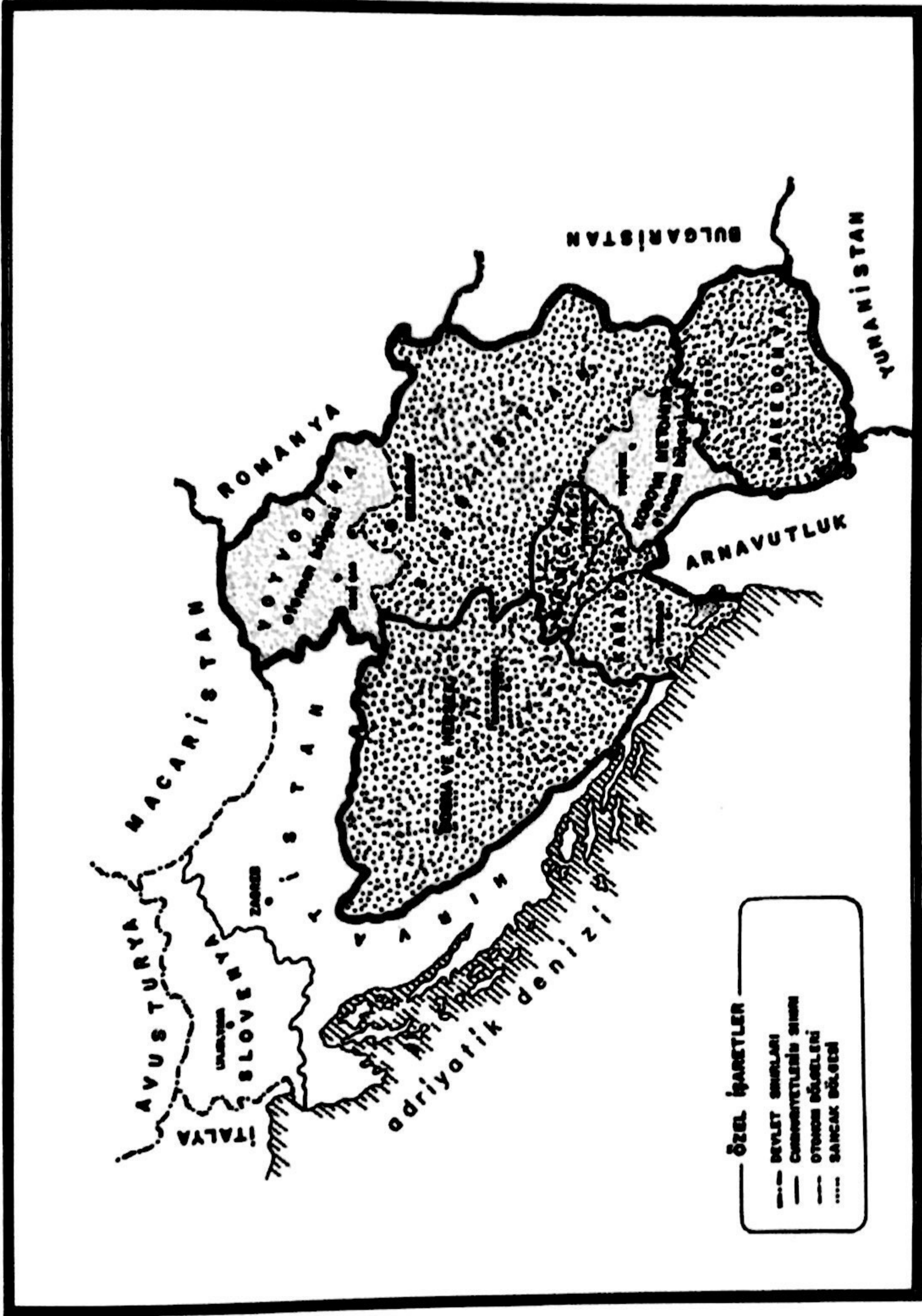
Ek 1: Bosna-Hersek'in eski arması. ("Bosna-Hersek", *Türk Ansiklopedisi*, C. VII., (Milli Eğitim Bakanlığı), Ankara 1995, s.362).

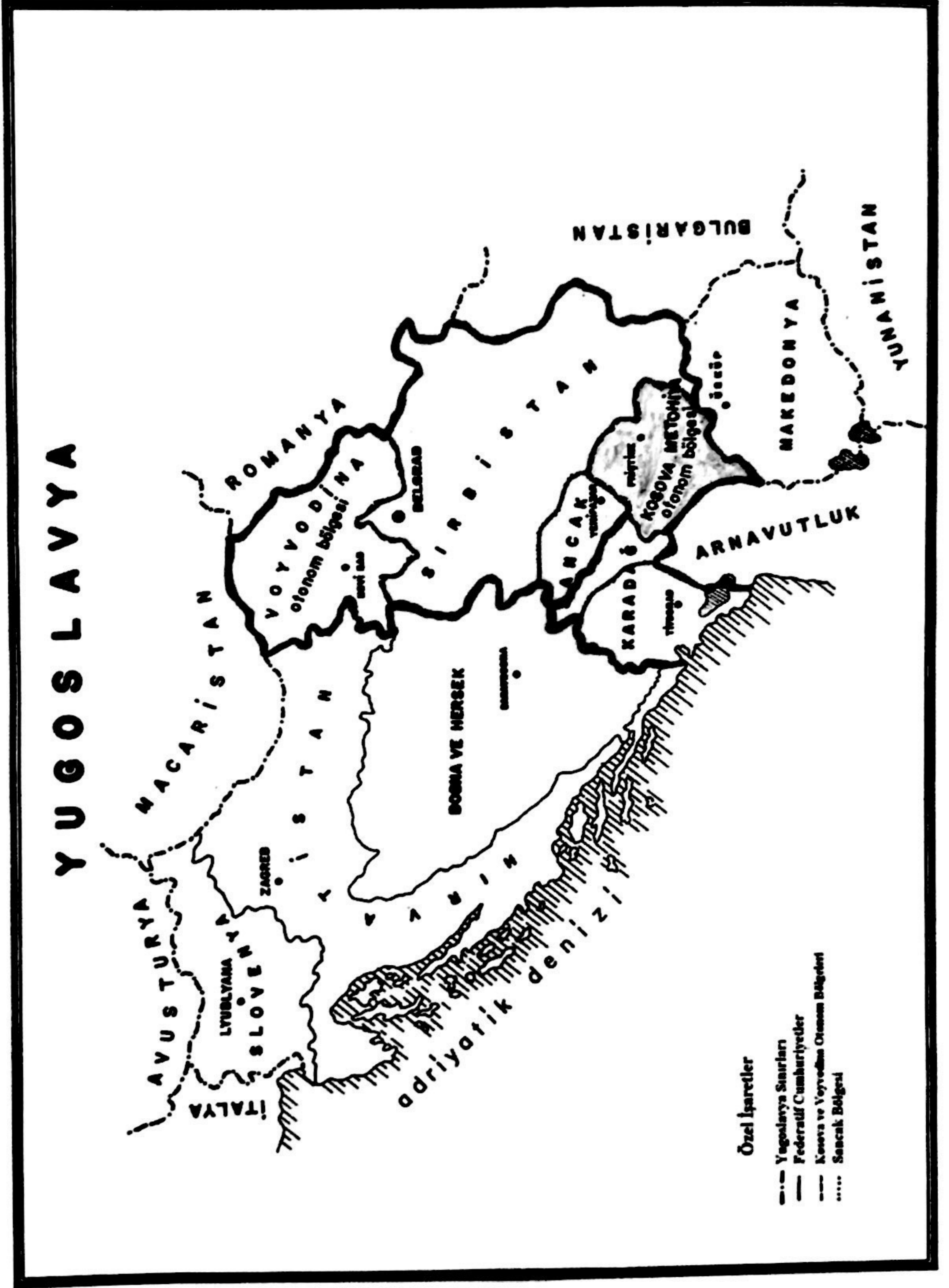
EK 2: Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nin siyasi haritası

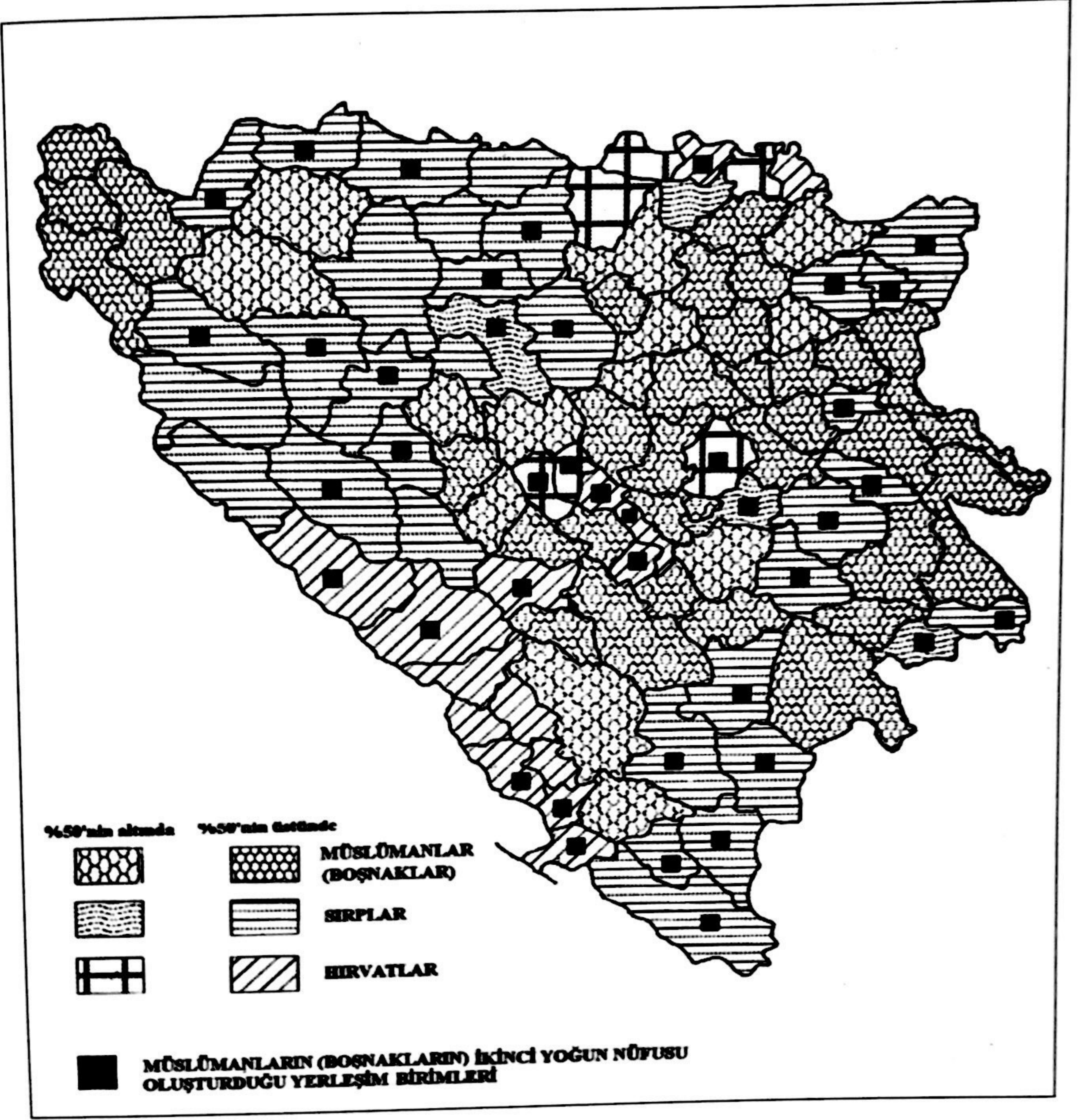
EK 3: 1991'de Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti'nden ayrılan Hırvatistan ve Slovenya

EK 4: Hırvatistan ve Slovenya'nın ayrılmasından sonra Sırbistan'ın bünyesinde tutmaya çalıştığı yerler: Bosna-Hersek, Makedonya ve Karadağ Cumhuriyetleri; Sancak Bölgesi, Kosova ve Vojvodina otonom bölgeleri.

EK 5: Kosova Metohiya ve Voyvodina Otonom Bölgeleri ile Sancak Bölgesi.

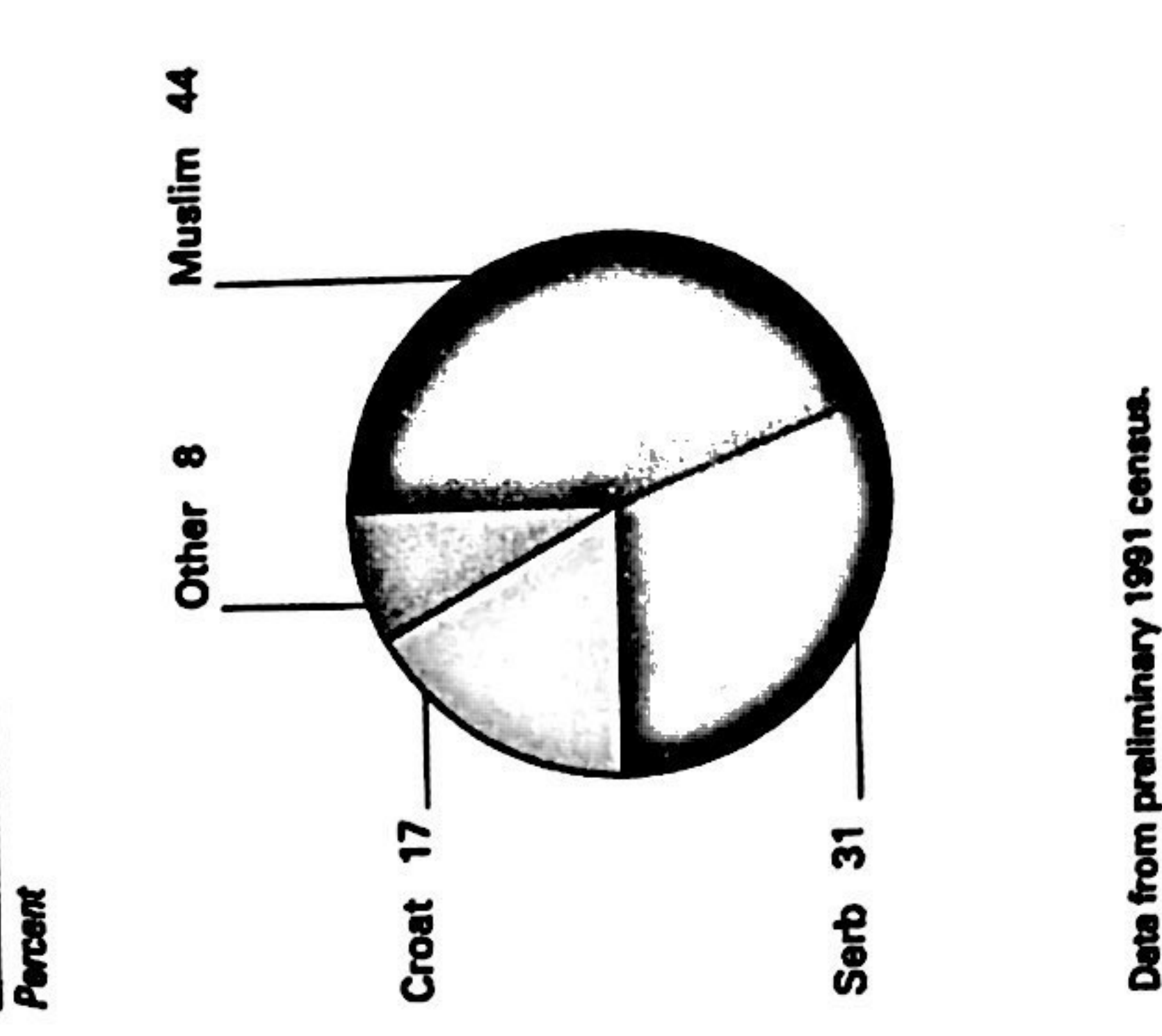

EK 6: 1991'de Bosna-Hersek'in nüfus yapısı. (Oya Akgönenç MUGHİSUDDİN, "Bosna-Hersek Güney Slâvlar Birliği Dağılırken", *Silâhlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl: 111, Sayı: 334, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara Ekim 1992, s. 33).

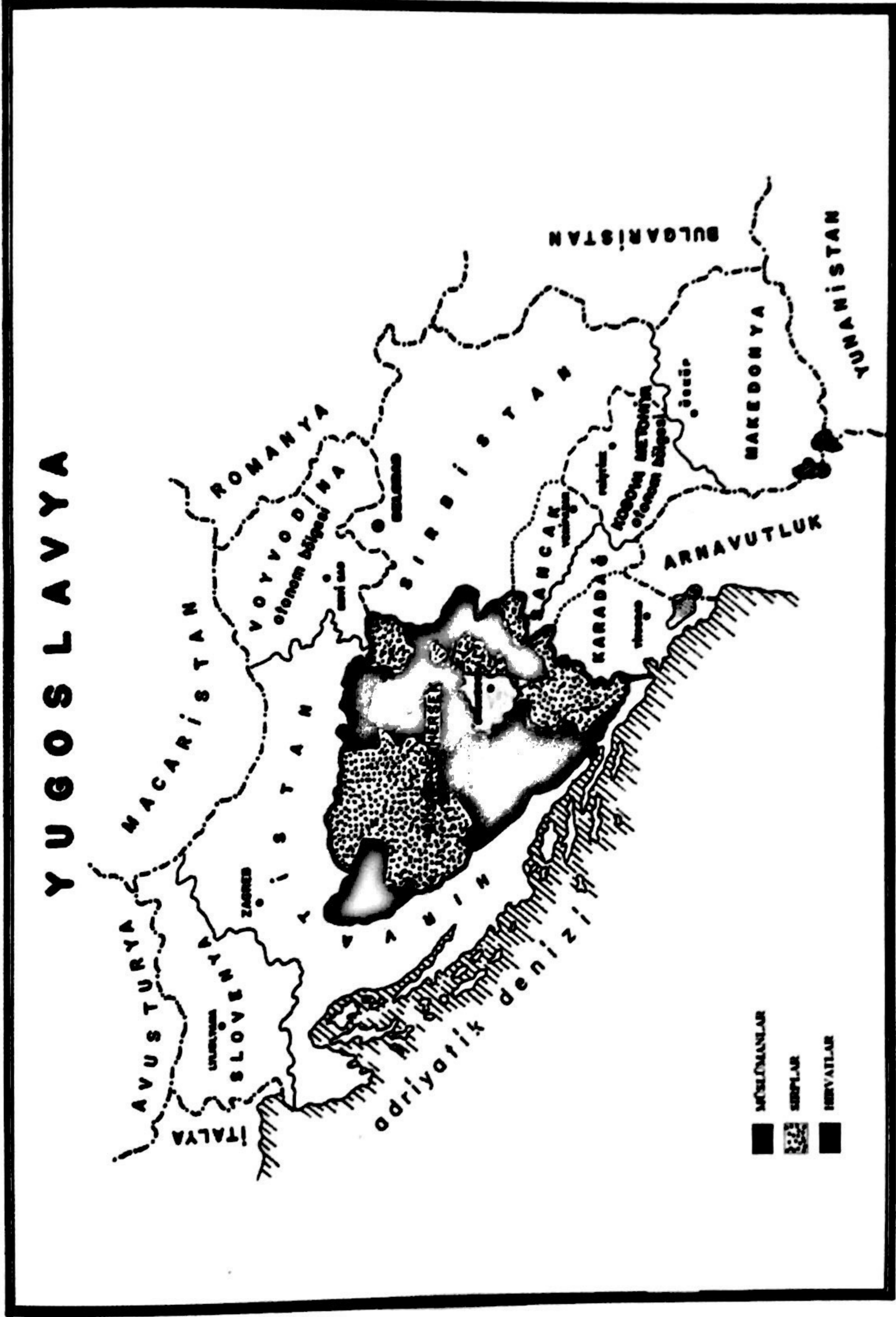
Ethnic Majorities

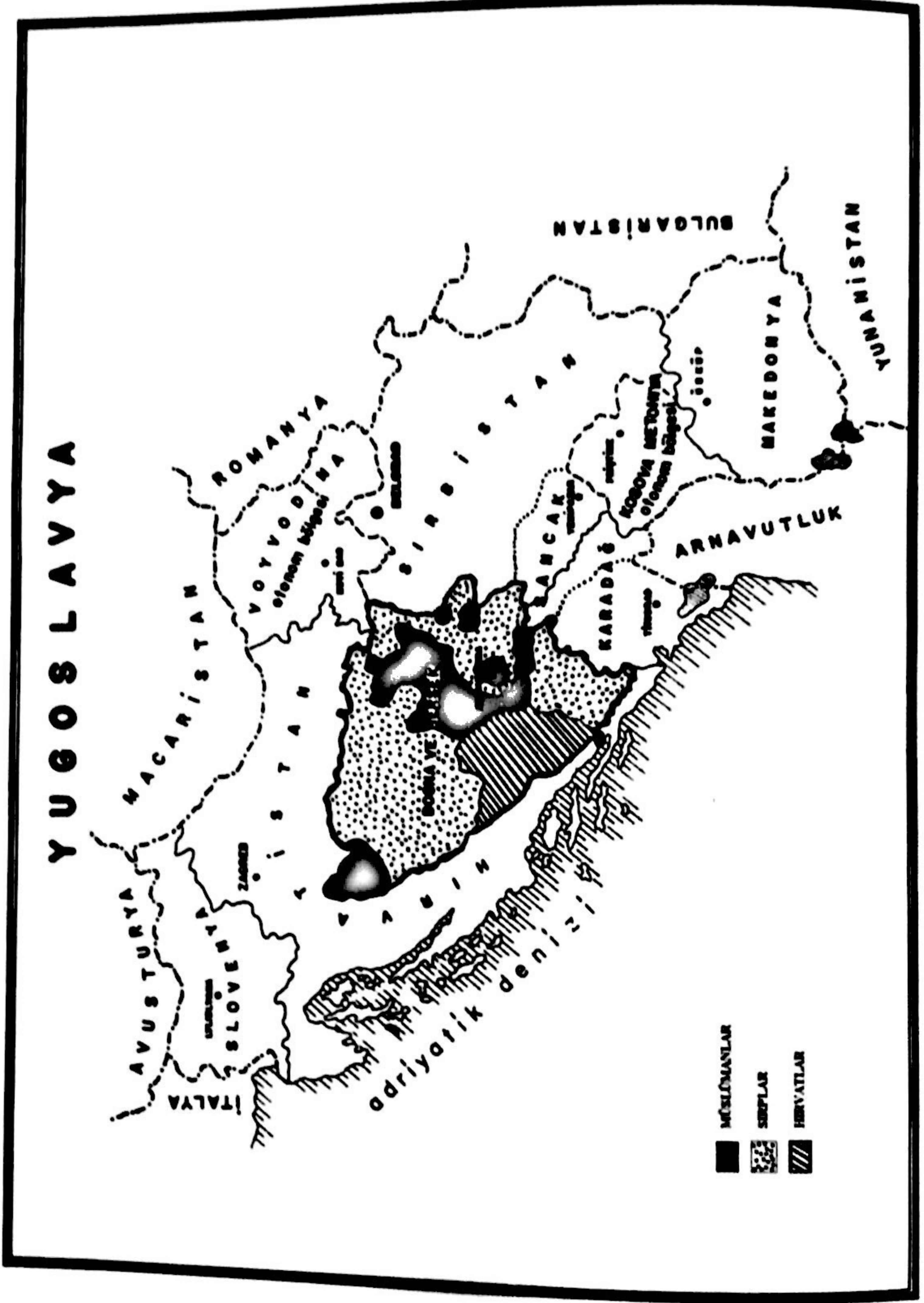
Population Structure

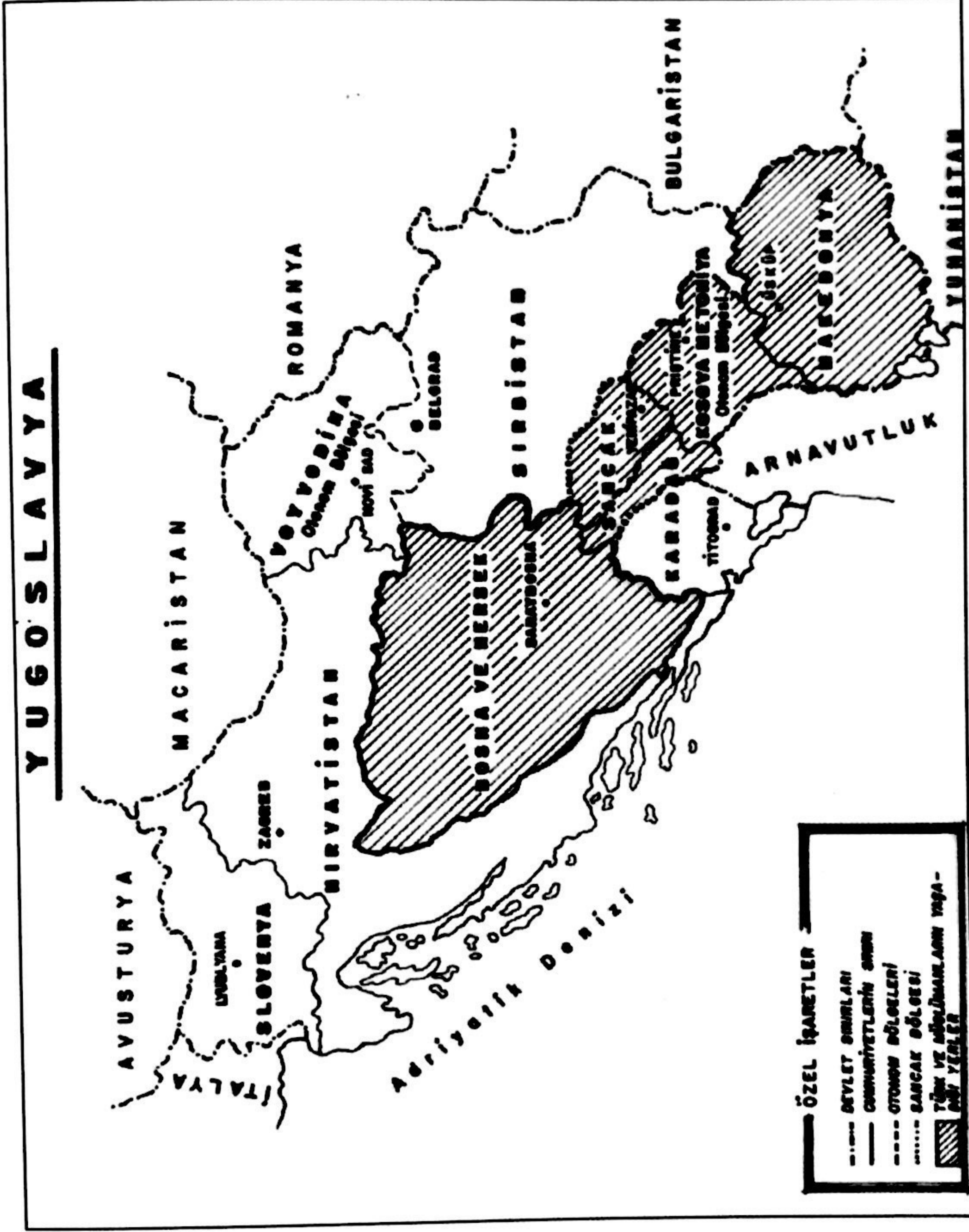
EK 7: Batı kaynaklarına göre 1991'de Bosna-Hersek'te milliyetlere göre nüfus oranları: % 44 Müslümanlar (Boşnaklar), % 31 Sırp, % 17 Hırvatlar ve % 8 Diğerleri. Hâlbuki nüfusun gerçek oranları şu şekildedir: % 49 Müslümanlar (Boşnaklar), % 32 Sırp, % 19 Hırvatlar. (http://www.lib.utexas.edu/maps/bosnia/ethnic_majoities_bosnia.jpg).

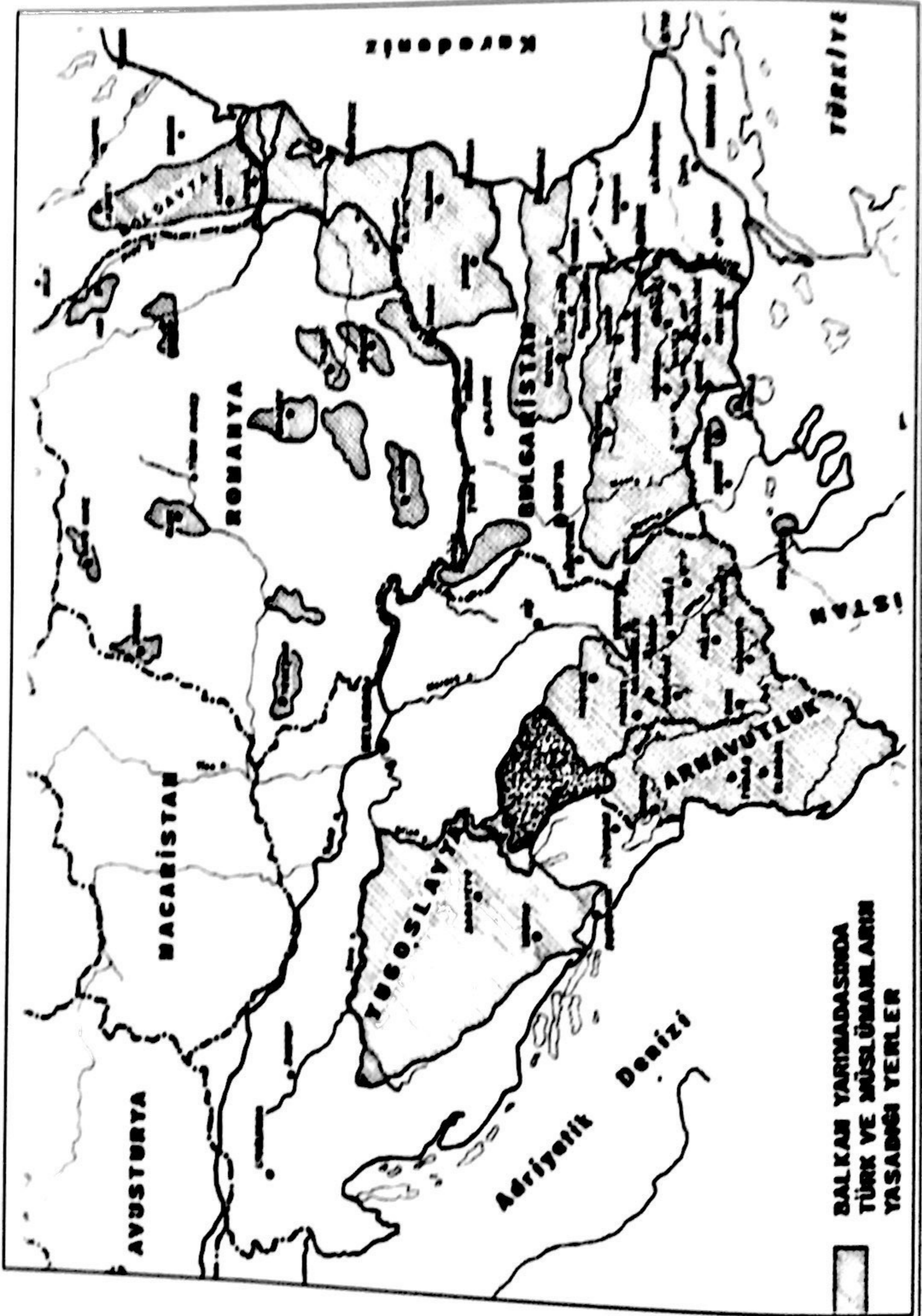
EK 8: Vance-Owen Planına göre Bosna-Hersek.

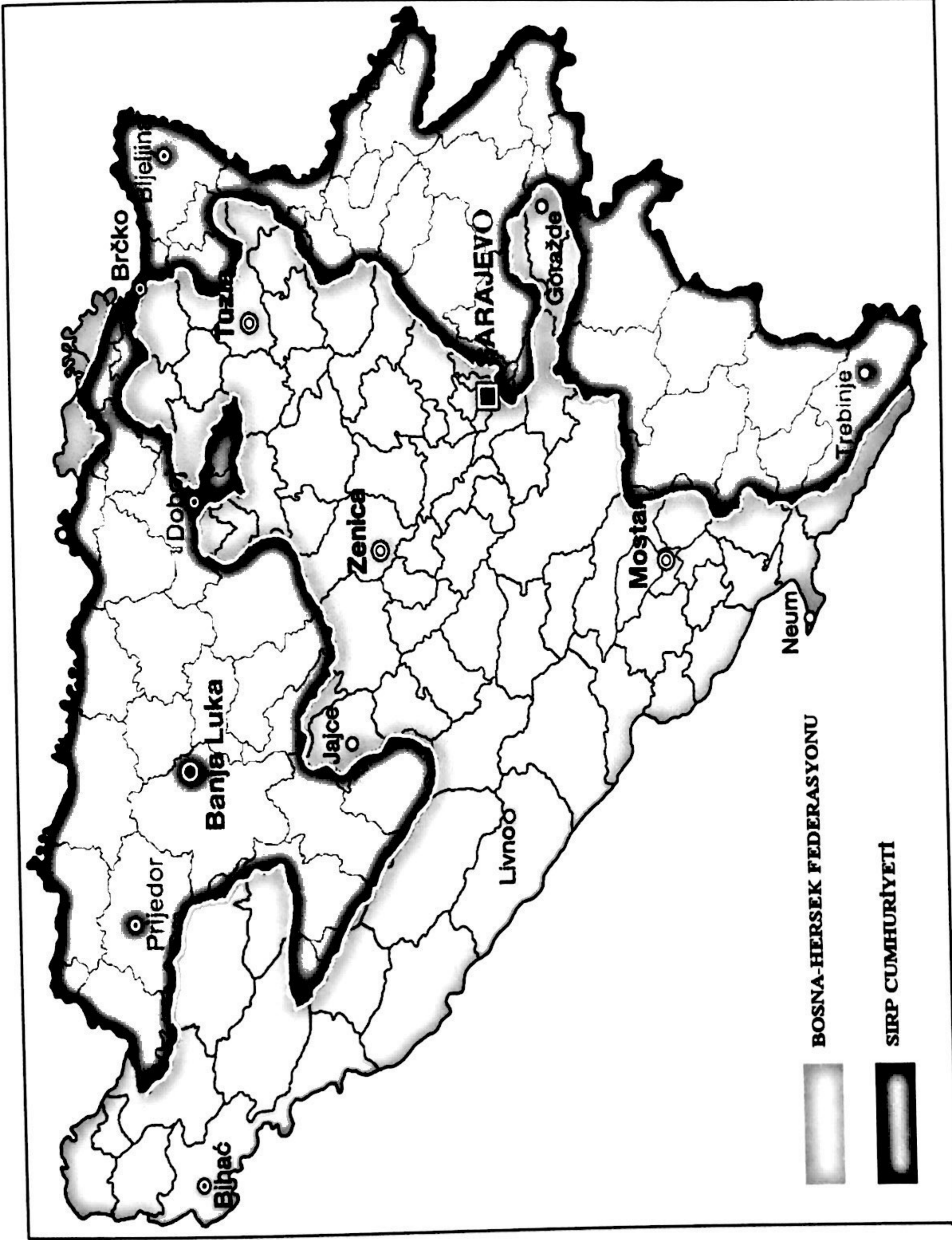
EK 9: 10 Mayıs 1993'te Bosna-Hersek'te Müslüman (Boşnak), Sırp ve Hırvatların hâkim olduğu yerler.

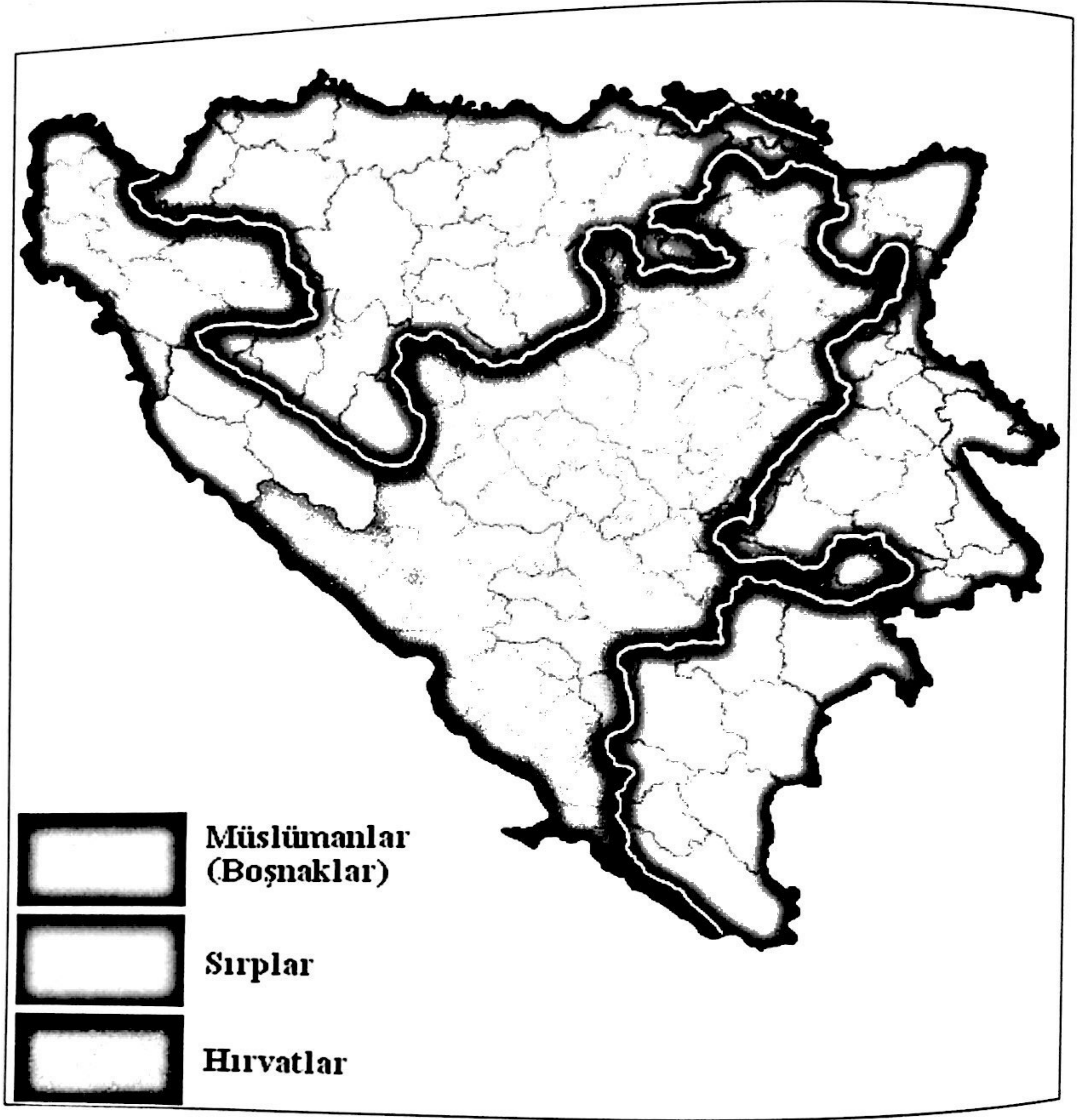
EK 10: 1991'de Türk ve diğer Müslümanların yaşadığı yerler: Makedonya, Kosova Metohiya, Sancak ve Bosna-Hersek.

EK 11: Balkanlarda Türk ve diğer Müslümanların yaşadığı yerler.

EK 12: Dayton Antlaşması'na göre Bosna-Hersek'te oluşturulan sınırlar.
<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5d/Dayton.GIF> (22.12.2010).

EK 13: Savaşın sonu Bosna-Hersek'te Boşnak, Sırp ve Hırvatların yaşadığı yerler.
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6a/Ethnic_Composition_of_BiH_in_2005.GIF (22.12.2010)